

Nenápadný půvab panelů aneb regenerace sídlišť z pohledu památkové péče

Hana ŘEPKOVÁ

ANOTACE: Článek objasňuje, jakým způsobem dospěla československá panelová sídliště, jejichž hlavním rysem byla šed¹ ve všech významech tohoto slova, k dnešní barevné kakofonii a dříve nepředstavitelné vlastnické pestrosti. Nastiňuje také, proč je v dohledné době nečeká kultivovaná přestavba, jaká probíhá od 80. let v západní Evropě. Text poukazuje na nutnost koncepčního přístupu k regeneraci sídlišť a možnosti jeho uplatnění v českých podmínkách, dotýká se rovněž problematiky jejich případné památkové ochrany. Na realizovaných převážně tuzemských příkladech představuje metodu regulace vzhledu nejen bytových domů.

Památková péče a sídliště?

Na adresu panelových domů a sídlišť i na jejich tzv. humanizaci zaznělo již mnoho kritiky. Panelová sídliště byla v Československu převládající formou bytové výstavby přes třicet let, jejich kritika však trvá už téměř dvakrát tak dlouho. Zajímavé je pozorovat, jak se její dikce postupem času vyvíjela a proměňovala. Poučné je ale též sledovat, zda tato kritika vyvolala reakce, které by přinesly konstruktivní návrhy na řešení, zda jsou tyto návrhy realizovány, a pokud ano, jak jsou úspěšné. Jak je možné, že s něčím tak dlouho nesouhlasíme, a dosud se nám nepodařilo s tím udělat nic nebo jen velmi málo? Cílem předkládaného článku je ukázat, jak se přístup k sídlištím a jejich vnímání u nás i v okolním světě vyvíjely.

Odlišný přístup k procesu obnovy panelových sídlišť odráží již samotná terminologie. V 80. a 90. letech se v Československu i v České republice používaly pojmy regenerace ve smyslu ozdravení, humanizace ve smyslu polidštění, pojem revitalizace byl spojován s ochranou zničené přírody. Německý termín sanace odpovídá naší regeneraci, ale zahrnuje i asanaci. V Polsku se pro zásahy do sídlišť používá převážně termín modernizace. V předkládaném textu budu používat především termín regenerace, tak jak jsem se s ním seznámila v 80. letech² a jak jej od poloviny 90. let používá radnice MČ Praha 11³ (Jižní Město), jejíž zkušenosti zde představím ve smyslu komplexní obnovy objektů i veřejných prostranství.

Hromadná výstavba druhé poloviny 20. století a umělecká díla z moderních materiálů, která ji doprovázejí, nejsou na první pohled předmětem zájmu památkové péče. Času od jejich realizace už však uplynulo tolik, že jsou přestavovány a dokonce odstraňovány, což je okamžik, kdy se dotčené objekty stávají předmětem úvah, zda nedochází ke kulturním ztrátám. Na druhou stranu jsou stále patrné nezačleněné rány v organismu historických měst, do

1

nichž panelová výstavba pronikla, či poškození jejich siluet a panoramat rozsáhlými soubory na předměstích.⁴

Několik poválečných souborů i objektů stavebních tradičních technologií⁵ či pouze s dílčími prefabrikovanými prvky již získalo památkovou ochranu, několik je chráněno v rámci městských památkových zón⁶ a ochranných pásem kulturních památek.⁷ Z objektů stavebních výhradně z prefabrikátů jsou chráněny jen experimentální objekty kolektivního bydlení v Praze na Invalidovně a v Českých Budějovicích, z čistě panelových sídlišť není chráněno žádné.

Systematické bádání v oblasti prefabrikované bytové výstavby se u nás datuje teprve do prvního desetiletí 21. století. Vzniklo několik

■ Poznámky

1 Podrobněji Maroš Krivý, *Greyness and colour desires: the chromatic politics of the panelák in late-socialist and post-socialist Czechoslovakia*, *The Journal of Architecture*, Vol. 20, 2015, Issue 5, s. 790.

Obr. 1. Amsterdam (Nizozemsko), DeFlat Kleiburg. V soutěži Mies van der Rohe Award 2017 zabodoval nizozemský přístup ke kolektivnímu a společensky odpovědnému bydlení. Tehdy porota poprvé ve své historii ocenila regeneraci panelového sídliště. Převzato z: <https://www.dezeen.com/2017/03/11/colossal-amsterdam-housing-estate-up-to-date-customisable-apartments-architecture/>, vyhledáno 8. 6. 2020.

2 Hana Šilhanová, *Moderní sídliště a jeho regenerace*, SVOČ, FA ČVUT, 1986, nepublikováno, archiv autorky.

3 Klíč, *Zpravodaj Prahy 11*, roč. 4, 1996, č. 4; roč. 5, 1997, č. 3; roč. 6, 1998, č. 5 a 9; roč. 8, 2000, č. 3.

4 Traumatické vnímání sídlišť dobře ilustruje významový výklad pojmu sídliště ve slovníku typů prvků v Památkovém katalogu NPÚ. Nutné rozlišení mezi sídlištěm jako archeologickou lokalitou a urbanistickým souborem řeší definici: „obytný soubor realizovaný za zločinného režimu“.

5 Např. Kladno-Rozdělův, Ostrava-Poruba.

6 Hradec Králové – Labská Kotlina I. Ve Zlíně: experimentální sídliště Podvesná IV (s prvními panelovými bytovými domy), Obeciny, Lesní čtvrť.

7 Západní část Havířova.

monografií⁸ a teoretické práce⁹ objasňující vznik a vývoj sídlišť u nás. Teprve po polovině druhého desetiletí spatřilo světlo světa souborné dílo mapující, slohově zařazující¹⁰ a hodnotící¹¹ reprezentativní vzorek českých sídlišť.¹² Mapování hodnot moderní architektury 20. století i metody její ochrany jsou též jedním ze stěžejních výzkumných témat Národního památkového ústavu (dále jen NPÚ). K ožehavé, avšak nanejvýš aktuální otázce památkové ochrany panelových sídlišť přispěl v loňském roce NPÚ konferencí na téma Panelová sídliště – regenerace vs. ochrana hodnot,¹³ pořádanou spolu s rakouskou Donau-Universität Krems. V celostátním měřítku se nejednalo o velkou akci, ale z hlediska NPÚ ji lze bezpochyby považovat za významnou. Otevření tématu na půdě Metodického centra moderní architektury v Brně ukazuje, že NPÚ vnímá sídliště jako plnohodnotnou součást dějin poválečné architektury (je si vědom úbytku původních prvků a detailů) a podporuje společenskou diskusi o vhodných řešeních pro výjimečné soubory a objekty vystavěné panelovou technologií. Podporuje ale systémová řešení i pro ostatní, které sice nevynikají výraznými kvalitami, ale mnohdy zasahují do blízkosti památek i památkových rezervací, najdeme je v památkových zónách, staly se součástí našich měst a krajiny.

Díky péči o nevelký konvolut památek moderní architektury (objekty spravované, objekty dozorované) má NPÚ cenné poznatky o jejich konstrukci a životnosti, disponuje rovněž odborníky na moderní architekturu s teoretickými i praktickými znalostmi. Aby je ve prospěch sídlišť bylo možno využít, je nutná diskuse, zda jsou památkové ochrany hodny, případně v jaké míře má být uplatňována.

Územní odborná pracoviště plošnou ochranu cenných modernistických souborů zatím odmítají s odkazem na prodělané stavební záahy, jak ukazuje vývoj přístupu k Lesné¹⁴ nebo diskuse o sídlišti Ďáblice.¹⁵ Argumentují též odlišností podmínek zaběhlé plošné ochrany historických sídel a souborů moderní architektury.¹⁶ Ač se tento problém jeví jako zástupný, zůstává skutečností, že Metodické centrum moderní architektury v Brně, jež by k přípravě návrhu podmínek plošné ochrany souborů moderní architektury mělo mít nejvíce kompetencí, k jeho zpracování dosud nepřistoupilo. K nedostatkům patří též přetíženost a personální podhodnocení územních odborných pracovišť, kvůli němuž se ředitelé zdráhají podpořit památkovou ochranu hodnotných modernistických souborů v obavě z neúměrného nárůstu agendy. S odkazem na neexistující podmínky ochrany zároveň hrozí zahlcení pracovišť marginální agendou.¹⁷ Ministerstvo kultury v letech 2013–2017 významně

podpořilo výzkum českých sídlišť pětiletým grantem,¹⁸ na jeho ochotě zabývat se ochranou těchto celků se to však zatím neprojevovalo.¹⁹

Panelová sídliště tvoří kulisu našich měst. Panelové hradby kolem měst nás stále netěší, ale na řadu z nich jsme si překvapivě zvykli nebo na ně postupně měníme názor. Sídlíště už dávno nejsou periferií. Obytné satelity a logistické areály rozpínající se po krajině je dostaly do pozice hradeb, které lemují vnitřní město. Převážně zděná sídlíště ve stylu socialistického realismu byla od doby svého vzniku v 50. letech až do 90. let vnímána jako nevyžádaný import sovětské moci. Teprve s odstupem času jsme byli schopni docenit městotvornost symetricky založeného urbanismu s ulicemi a náměstími, se šikmými střechami, věžemi, branami a průchody, umělecká díla jako součást fasád a řemeslný stavební detail. Přiznáváme jim i památkovou hodnotu. Dokonce lze litovat, že ze zvlášť zdařilých souborů můžeme chránit jen některé. S mladšími sídlišti, budovanými v duchu moderny, jsme se však také nemohli dlouho sžít. Dnes začínáme vnímat modernistická sídlíště vzniklá na principech Athénské charty s odstupem nutným pro objektivní posouzení. V panelových obytných souborech postavených od konce 50. do začátku 90. let 20. století nalézáme hodnoty, jejichž vidění dříve komplikoval kritický postoj k režimu, za jehož hmotný relikt lze panelová sídlíště považovat, i vzpomínky na krajinu či zástavbu, které tato sídlíště pohltila.

Sídlíště vzniklá v období státního socialismu nepředstavují jen souhrn jednotlivých stavebních objektů. Komplexně vybavená sídlíště zahrnují kromě bytových domů zasazených do ploch zeleně také občanskou vybavenost, za socialismu povinně umísťovaná výtvarná díla. Nezřídka tvoří promyšlený urbanistický celek. S vědomím toho, o jak komplexní a široké téma se jedná, bylo přesto – a zároveň právě proto – nutné se v tomto textu omezit jen na jedno dílčí podtéma, a to na bytové domy. Ty představují dominantní složku sídlišť, jejichž vzhled se vlivem stavebních úprav začal od druhé poloviny 90. let měnit nejdříve a nejvýrazněji. Problémy s parkováním, chátrajícími nákupními centry a dostavbami se pak začaly připojovat s více než desetiletým odstupem. Aktuálním problémem je zahušťování v plochách, které nebyly pro zástavbu určeny, nebo na místě nízkopodlažních objektů, např. nákupních center,²⁰ jež mají být nahrazena výškovými bytovými domy. Odpovědi na mnohé problémy dosud neznáme.

Následující text se věnuje vývoji pohledu na regeneraci sídlišť zejména z hlediska změny jejich vzhledu a předkládá příklady dílčích praktických řešení problému, okrajově se dotýká i památkové ochrany sídlišť. Snaží se odpově-

■ Poznámky

8 Martin Maleček – Veronika Valentová – Miroslav Jeřábek (edd.), *Lesná 50 let sídliště. Historie – současnost – perspektivy*, Brno 2012. – Barbora Špičáková (ed.), *Sídlíště Solidarita*, Kostelec nad Černými Lesy 2014. – Ladislav Zikmund-Lender (ed.), *Experimentální sídlíště Invalidovna*, Hradec Králové – Praha 2014.

9 Lada Hubatová-Vacková – Cyril Říha (edd.), *Husákovsko 3 + 1*, Praha 2007. – Kimberly Elman Zarecor, *Manufacturing a Socialist Modernity: Housing in Czechoslovakia, 1945–1960*, Pittsburgh 2011. Český překlad *Utváření socialistické modernity. Bydlení v Československu 1945–1960*, Praha 2015. – K tomu např. Lucie Zadražilová, *Když se utopie stane skutečností. Panelová sídlíště v Československu 1953–1989*, Praha 2013.

10 Martina Koukalová, Panelové tvary v čase, in: Lucie Skřivánková et al. (ed.), *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*, Praha 2016, s. 12–35.

11 Lucie Skřivánková et al. (ed.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945–1989*, Praha 2017. – Též souhrnná edice v anglickém jazyce Lucie Skřivánkové et al. (ed.), *The Paneláks. Twenty-five housing estates in the Czech Republic*, Praha 2017.

12 Projekt Paneláci I a II, srov. Skřivánková (pozn. 10 a 11).

13 Konference se konala 17.–18. dubna 2019. Srov. Konference Panelová sídlíště – revitalizace vs. ochrana hodnot, NPÚ, <https://www.npu.cz/cs/uop-brno/akce/41286-konference-panelova-sidliste-revitalizace-vs-ochrana-hodnot>, vyhledáno 20. 2. 2020. – Viz též Petr Svoboda – Martin Šolc (edd.), *Panelová sídlíště. Revitalizace vs. ochrana hodnot. Plattenbausiedlungen. Revitalisierung vs. Bewahrung der Werte*, Brno 2019.

14 Jana Kořínková, Obytný soubor Lesná. Trnitá cesta panelového sídliště k památkové ochraně, *Zprávy památkové péče* LXXV, 2015, č. 4, s. 330. – Petra Svobodová, Obzor – podmínka nebo překážka památkové ochrany sídliště Brno-Lesná?, in: Svoboda – Šolc (pozn. 13), s. 76–84.

15 Rozhovor autorky s ředitelem Územního odborného pracoviště středních Čech v Praze Ing. Janem Žižkou z listopadu 2017, poznámky v archivu autorky.

16 Martin Šolc – Petr Svoboda, Vyhlášení k problematice vyhlášení památkové zóny Ďáblice, NPÚ-310/74806/2017 ze 17. 10. 2017, s. 1–4, cit. s. 1.

17 Ibidem, s. 3–4.

18 Ministerstvo kultury v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) podpořilo v letech 2013–2017 výzkumný projekt *Panelová sídlíště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu*.

19 Viz např. korespondenci ve věci návrhu památkové ochrany pro sídlíště Ďáblice, v níž ze strany MK ČR zazněly argumenty nekorespondující se současným stavem poznání ani s údaji v Ústředním seznamu kulturních památek. Srov. dopis Karla Fialy, člena výboru spolku Krásné Kobylisy, ministru kultury, 25. 9. 2017, https://www.krasnekobylisy.cz/wp-content/uploads/2017/06/Otevreny_dopis_MK.pdf, vyhledáno 9. 2. 2020.

20 Nákupních center, která byla spekulativně získána

2

děť na palčivou otázku, kdy, kde a jak jsme si uzavřeli cestu k západoevropskému modelu řešení.

Mýty o sídlištích

Mýtus č. 1: Všechna sídliště jsou stejná

Na mylnou tezi, že všechna sídliště jsou stejná, nejlépe odpovídají závěry dosud nejvyššího výzkumu (nejen) panelových sídlišť v České republice. Tým Lucie Skřivánkové, známý jako Paneláci,²¹ zkoumal 74 českých a moravských sídlišť. Výzkum prověděl jejich hodnoty a odlišil autorské soubory od víceméně anonymní masové výstavby. Konstatoval velké rozdíly v jejich architektonických a urbanistických kvalitách, jedenáct z nich dokonce vyhodnotil jako adepty na památkovou ochranu.²² Periodizace Martiny Koukalové dělí výstavbu tuzemských sídlišť do šesti etap. Časové zařazení odpovídá projektové fázi sídlišť, samotná realizace se překrývala s dalšími etapami. Sídlíště ze 40. let stavěná ještě tradiční zděnou technologií jsou nazývána *protosídliště* nebo též *dřevní sídliště*, do 50. let spadají dvě velmi odlišné fáze – *socialistický realismus* a *experimentální pionýrská sídliště*, v 60. letech vznikla *krásná* nebo také *humanistická sídliště*. Nejrozsáhlejší panelové hradby na okrajích měst a demolice v jejich centrech jsou produktem oddělené *technokratické fáze* 70.–80. let, která však vyprodukovala nejvíce bytů. Pokus o návrat k tradičnímu urbanismu v panelovém provedení učinila *pozdní krásná a postmoderní sídliště* v 80. letech 20. století. Jak z výzkumu vyplývá, nejvíce bytů bylo postaveno během technokratické fáze, kdy měl z politických důvodů přednost objem výstavby před její kvalitou.²³ Technokratická sídliště si jsou opravdu často podobná, také ona nejvýrazněji a zároveň nejnegativněji zasáhla do prostředí, obrazu

a siluety našich měst. S určitou mírou zobecnění lze říci, že v ostatních pěti etapách vznikla dosti odlišná a mnohdy i kvalitní sídliště, mnohem citlivěji zapojená do organismu měst. Největší část souborů, u nichž byly shledány kvality předurčující je k památkové ochraně, byla vyprojektována v 60. letech.²⁴ Sídlíště krásné či humanistické fáze obsahují experimentální a autorské, atypicky řešené objekty, které ze sídlištní uniformity výrazně vybočují, urbanisticky jsou tyto soubory kontextuální a čitelné.

Mýtus č. 2: Panelové domy mají špatné tepelné izolační vlastnosti

Obecně lze říci, že moderní architektura stavěná často ve formě solitérních staveb je se svými subtilními konstrukcemi tepelně ztrátová. V 50. letech bylo prioritou snižování hmotnosti panelů, používaly se lehčené betonové panely bez izolace, od konce 60. let je pak začaly nahrazovat kvalitnější sendvičové panely, již se zabudovanou izolací. Od roku 1978, kdy

■ Poznámky

a záměrně neudržována. Více Hana Řepková, Sídlíště Ďáblice v ohrožení, *Za starou Prahu*, Věstník Klubu Za starou Prahu XLVII, 2017, č. 2–3, s. 16–24.

²¹ Název se vžil pro výzkumný úkol MK ČR NAKI Panelová sídliště v ČR jako součást městského životního prostředí. O projektu: Eva Novotná et al., *Metodika průzkumu a hodnocení panelových sídlišť z hlediska uměleckohistorického významu, vývoje struktury obyvatelstva a prezentace výstupů směrem k veřejnosti* (on-line), Praha 2017, dostupné na: http://invenio.nusl.cz/record/374470/files/metodika_pruzkumu_a_hodnoceni.pdf, vyhledáno 9. 2. 2020.

²² Matyáš Kracík, *Metodika k dokumentaci, výzkumu a památkové ochraně panelových sídlišť* (on-line), Praha 2017, s. 44–46, dostupné na: <http://invenio.nusl.cz/re>

Obr. 2. Soubor Labská Kotlina I, podle návrhu arch. Josefa Havlíčka a Františka Bartoše, Hradec Králové. Soubor je součástí městské památkové zóny. Věžové domy s průchody pod štíty na okraji souboru Labská Kotlina II jsou díky pohledové vazbě též pod dohledem památkové péče. Foto: Jiří Jiroušek, 2018.

Obr. 3. Koldům v Českých Budějovicích, podle návrhu arch. Bohumila Böhma, Jaroslava Škardy a Bohumila Jarolíma, projekt 1958, realizace 1964. Koldům byl prvním celomontovaným panelovým bytovým domem v jižních Čechách. Foto: Hana Řepková, 2019.

Obr. 4. Wrocław (Polsko), Plac Grunwaldzki, detail fasády věžového domu od arch. Jadwigi Grabowské-Hawrylak, projekt 1968, realizace 1978. Mnoho osobitých objektů a souborů z éry prefabrikace najdeme v sousední Polsku. Soubor na Grunwaldském náměstí ve Wroclawi požívá nižší stupeň památkové ochrany. Obytné domy byly se souhlasem autorky zatepleny. Keramický obklad byl nabízen šedým nátěrem. Foto: Hana Řepková, 2018.

Obr. 5. Praha 8, sídlíště Bohnice, pohled na fasádu domu v ulici Řešovská, realizace zateplení fasády 2001. Jeden z nejstarších domů sídlíště sloužil jako ubytovna stavbařů. Po jejich odchodu byl na počátku 80. let opraven studeně šedým nátěrem. Štít měl být v roce 1998 zateplen bez projektu fasád. Povolena proto byla pouze bílá barva. Návrhy fasád předkládané stavební firmou v roce 2000 byly pro netektoničnost, bezradnost a barevnou nestřídnost zamítnuty. Doporučeno bylo (dle návrhu H. Řepkové) horizontální členění a barevnost navazující na bílé štíty. Foto: Hana Řepková, 2012.

Obr. 6. Praha 8, sídlíště Bohnice, severní fasáda domu v Mazurské ulici, realizace fasády 1999. Z jednotlivé šedé hmoty vydělil tým Ladislava Lábusa jednotlivé sekce a dodal panelovému domu nečekanou hrstost přiznáním jeho velikosti a skladebnosti. Fasáda byla navržena jako jedna z prvních v sousedství. Převzato z: Hana Řepková, *Regenerace sídlišť začíná*, Osmička: zpravodaj MČ Praha 8, 1999.

Obr. 7. Praha 8, sídlíště Ďáblice, návrh 2001. Návrh barevného generelu pro sídlíště vytvořil Viktor Tuček, syn hlavního autora sídliště. Díky němu byla u mnoha bytových domů zachována původní barevnost. Foto: Hana Řepková, 2015.

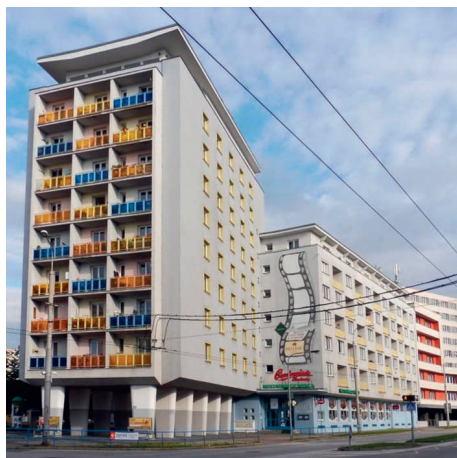
Obr. 8. Praha 8, sídlíště Ďáblice, detail patnáctipodlažního deskového domu s volným parterem a vysokým řádem fasád. Zateplení zatím nezničilo silné autorské řešení. Foto: Hana Řepková, 2015.

Obr. 9. Drážďany (Německo), sídlíště Gorbitz. Dům byl zapsán na seznam architektonického dědictví po kompletní obnově, intaktní byly pouze lodžiové a fasádní panely. Foto: Hana Řepková, 2018.

cord/374469/files/metodika_k_dokumentaci_vyzkumu.pdf, vyhledáno 9. 2. 2020.

²³ Koukalová (pozn. 10), s. 31.

²⁴ Dva z jedenácti souborů navržených týmem Paneláků na ochranu byly vyprojektovány v 50. letech, šest souborů v 60. letech a tři v 70. letech. Srov. Kracík (pozn. 22), s. 44–46.

3

4

5

6

7

8

9

byla revidována Československá státní norma o tepelné ochraně budov (ČSN 73 0540), byly používány již jen sendvičové panely o jednotných parametrech.²⁵ Štíty některých panelových domů byly již v 80. letech zateplovány a kryty lamelami Feal. Od konce 90. let se pak tuzemští stavebníci snaží snižovat tepelné ztráty domů novými, převážně plastovými okny, zasklíváním lodžii, a především zateplením střech a fasád.

V 90. letech doporučovali odborníci pro omezení tepelných ztrát panelových domů jako účinnou a zároveň dostačující výměnu oken spolu s izolací střech, přesto se začalo prosazovat zateplování obvodového pláště, jež zejména z pohledu vlastníků umožnilo dům opatřit touženou fasádou i za cenu toho, že taková fasáda přinášela úspory tepla nulové či jen minimální. Zdražování energií, zpřísnění normy,²⁶ masivní státní podpora zateplování a tlak na celkovou změnu vzhledu domů pak vyvolaly přímo boom kontaktních zateplovacích systémů. Snižování tepelné náročnosti budov je však dosahováno za použití materiálů poškozujících životní prostředí. Účinné utěsnění oken a neprodyšné uzavřená fasáda sice snižují tepelné ztráty, omezení ventilace však může významně zhoršit hygienické vlastnosti vnitřního prostředí a vytvářet podmínky pro vznik plísní.²⁷ Nákladně tak zbavujeme domy jednoho z jejich moderních principů – tedy správného provětrávání. Sídliště v severských zemích (Švédsko, Finsko, Norsko) zateplována nejsou, panely přitom mají dostatečnou vnitřní izolaci a panelový rastr není vnímán jako estetická závada.²⁸ V českém prostředí byla přednostně zateplována mladší sídliště technokratické fáze před staršími soubory, přestože stavby 70. a 80. let byly budovány až po ropné krizi, která projektanty odnaučila podceňovat izolační vlastnosti domů.²⁹ Přednostně tedy byly zateplovány domy a soubory na nejnižší estetické úrovni.³⁰ Teprve poté přišly na řadu soubory z počátků prefabrikace. Významným faktorem byla též ekonomická síla družstev a společenství, profesní zaměření jejich vedení a počet let prožitých na sídlišti.

Z korelace povahy prováděných stavebních zásahů ve vztahu ke stáří a kvalitě souborů za dobu mé praxe na stavebním úřadě Prahy 8 vyplynulo, že se staršími soubory byli obyvatelé více identifikováni a měli menší potřebu změny a s tím souvisejících stavebních úprav, u mladších souborů technokratické fáze byla zjevná snaha změnit vzhled svého domu. Je tedy třeba konstatovat, že zateplení fasád není výhradně ekonomickou nutností, ale i způsobem, jak dům přizpůsobit vkusu jeho obyvatel.

Mýtus č. 3: Panelové domy ztrátou rastru fasád ztrácejí svůj charakter

Mezi památkáři panuje přesvědčení, že zateplení zakrytím panelového rastru znehodnotí vzhled domu. Starší panely, např. typu G57, byly pojednány vrypy, mladší, např. typu Larsen Nielsen, byly vymývané s kamínkovým povrchem.³¹ Přírodní povrch je u panelových domů technokratické fáze jedním z mála detailů, je proto s ubývajícím množstvím nezateplených domů více ceněn. Domovní fasády některých panelových sídlišť z 60. let jsou od počátku opatřeny nátěrem či omítkou, panelový rastr je naznačen rýhami nebo je dokonce barvou zvýrazněn, přesto jejich podstata zůstává panelová. Jako jeden z příkladů, který vyvrací představu o ortodoxním lpění autorů budov na viditelném panelovém rastru, lze uvést hotelový dům na pražské Invalidovně, kdy při zateplování štítů odmítl v roce 2000 jeho autor, Vojtěch Šalda, možnost naznačení panelového rastru v omítce: „Kdybychom tehdy měli jinou možnost, fasáda by panelový rastr neměla.“³²

Mýtus č. 4: Zateplení panelové domy nevratně znehodnotí

Některé z panelových domů, jež se po architektonické stránce řadí mezi méně zajímavé,³³ dokáže dobře navržené zateplení překvapivě zkultivovat, naopak silnou autorskou myšlenku většinou nedokáže zcela potlačit. Domy však může poškodit změna členění, odstranění prvků (původní závěsné balkony, vertikální mřížovina clonící lodžie, průběžné parapety, zapuštěné meziokenní vložky), přidání nevhodných prvků (nástavby, přistavěné polygonální lodžie) či nevhodná barevnost. Soubor pozvedne promyšlené koncepční řešení barevnosti, naopak vizuálně jej může zásadně poškodit, je-li zateplení realizováno zcela nahodile nebo individualisticky. Pro architekturu

Obr. 10. Londýn (Velká Británie), sídliště Robin Hood Gardens. Mediální kampaň na záchranu souboru probíhala od roku 2008. Roku 2015 britské ministerstvo kultury a památkový orgán Historic England návrh na zápis do seznamu památek definitivně zamítly. Foto: Irena Lehkožiová, 2018.

Obr. 11. Předměstí Paříže (Francie), sídliště Sarcelles Lochères, pohlednice – kolem 1960. Sídliště obývali především imigranti. Soubor s kvalitní vybaveností, dokončenými plochami zeleně a podloubími dal přesto vzniknout pojmu „sarcelita“ – frustrace sídlištěm. Převzato z: Kenny Cupers, *The Social Projects. Housing Postwar France*, London 2014.

Obr. 12. Berlín (Německo), sídliště Hellersdorf, část Roteviertel. Výtahy a nové vstupy jsou stejné pro celý blok. Fasády jsou v tlumených odstínech (bílá, šedá, béžová). Foto: Hana Řepková, 2018.

Obr. 13. Berlín (Německo), architektura domů bývá často nevyrazná, vstupy s markýzami nebo představenými vestibuly jsou pak nejdůležitějším prvkem individualizace domů. Sídliště Hellersdorf, část Gelbeviertel. Řešení jsou jednoduchá, ale architektonicky kvalitní, vždy respektují modernistický charakter souboru. Foto: Hana Řepková, 2018.

Obr. 14. Praha 6, sídliště Petřiny, realizace zateplení a barevnosti fasád v Šantrochově ulici, cca 2004. Pokud měl jeden domovní blok více vlastníků, bylo v souladu s vytvořenou metodou požadováno shodné řešení fasád (byť realizované jinou firmou, v jiném čase a s drobnými odchylkami). Foto: Hana Řepková, 2012.

Obr. 15. Berlín (Německo), sídliště Gropiusstadt, střídání základní barvy fasád v šedé a bílé s barevnými akcenty. Foto: Hana Řepková, 2018.

Obr. 16. Berlín (Německo), sídliště Hellersdorf, Grabenviertel. U přízemních bytů jsou zřízeny zahrádky ohranzené živými ploty, lodžie na snímku jsou z modrého sklobetonu s dřevěným madlem, přisazené balkony čtvercového půdorysu respektují modernistický charakter zástavby. Foto: Hana Řepková, 2018.

²⁸ Jukka Lahdensivu, Trvanlivost a možnosti oprav stávajících betonových fasád, *Beton: technologie – konstrukce – sanace* 13, 2013, č. 3, s. 52–55. – Barbora Sedlářová – Lucie Šimečková, Grafický beton na fasádě panelového domu, *Beton: technologie – konstrukce – sanace* 17, 2017, č. 3, s. 45.

²⁹ Od 70. let se izolační vrstva sendvičových panelů řídila Československou státní normou, do té doby byly izolační vlastnosti horší a navíc kolísavé.

³⁰ Koukalová (pozn. 10), s. 31.

³¹ Vymývané povrchy vzniklé odstraněním krycí vrstvy betonu jsou dle finských výzkumů velmi náchylné k degradaci. Srov. Lahdensivu (pozn. 28), s. 53.

³² Rozhovor autorky s Ing. arch. Vojtěchem Šaldou v roce 2000.

³³ Koukalová (pozn. 10), s. 31.

■ Poznámky

²⁵ Aleš Brotánek, Technický potenciál úspor v panelové výstavbě, in: Marie Báčová et al., *Manuál energeticky úsporné architektury*, Praha 2010, s. 101–104, cit. s. 102, on-line dostupné na: https://www.tzb-info.cz/download.py?file=docu/clanky/0070/007037_zu_manual_web.pdf, vyhledáno 6. 4. 2020.

²⁶ Zákon č. 406/200 Sb., o hospodaření energií, vstoupil v platnost 29. 11. 2000.

²⁷ Aleš Brotánek et al., Jsou dílčí postupná opatření cestou ke změně panelového domu na standard 21. století?, in: Báčová (pozn. 25), s. 104–126, cit. s. 125. – Idem, Postup při komplexním řešení, příprava podkladů, výběr vhodného návrhu, projektanta a dodavatele, in: Ibidem, s. 127–143, cit. s. 138.

10

11

12

13

14

16

15

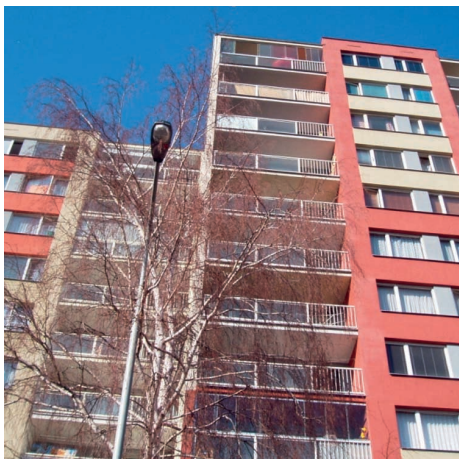
17a

17b

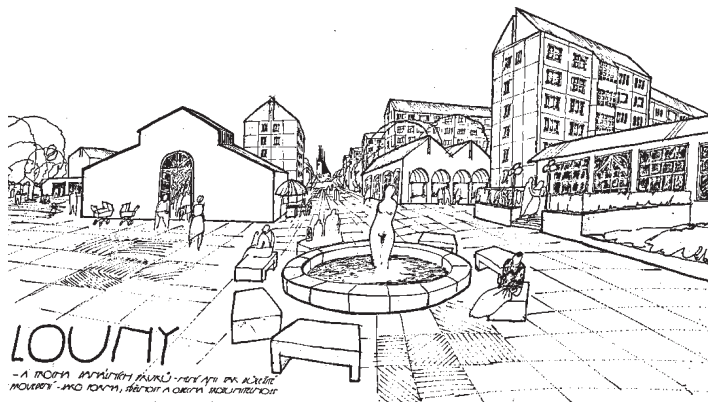
18a

18b

19a

19b

Obr. 17a, b. Zalomené linie na štítech panelových domů najdeme bohužel stále na mnoha českých sídlištích. 17a) Chomutov, sídliště Vinařice, čtvero bloků na úpatí Krušných hor. Foto: Jiří Jiroušek, 2018. 17b) Příbram, věžový dům s lodžemi, jež jsou malým vypuštěním boční stěny rytmizovány do tří bloků. Přes architektonickou osobitost hmotového řešení domu potřebovali jeho vlastníci fasády oživit a „rozsvítit“ je jako maják. Foto: Hana Řepková, 2020.

Obr. 18a, b. Praha 8, sídliště Bohnice, Poznaňská ulice. 18a) jižní průčelí, stejné barvy jsou použity pro celé dilatční celky, navrhl Ladislav Lábus, realizace zateplení

2001. Osmnáct vchodů se dělí o čtyři barvy, celý blok je sjednocen principem řešení a oživen zrcadlovým obrácením barev, 18b) detail fasády. Foto: Hana Řepková, 2012.

Obr. 19a, b. Louny, studentský návrh Hany Šilhanové oceněný na výstavě Urbanita 1986. 19a) Stav 5. okrsku v roce 1985. Plocha v popředí je náměstí Klementa Gottwalda, jež spolu s pěší zónou vzniklo na místě zbořené vsi ze 13. stol., předcházející založení středověkého města, v průhledu kostel sv. Mikuláše od Benedikta Rejta. 19b) Popisek k návrhu z roku 1986 říká: „A trocha banálních prvků – není ani tak důležité provedení, jako forma, sdělnost a obecná srozumitelnost.“

modernistických sídlišť jsou typické většinou bezozdobné fasády členěné pouze okny a lodžiemi, subtilní obvodové konstrukce, panelový rastr s velkými spárami, s hladkým či strukturovaným betonovým povrchem. Nutnost jejich zateplení je diskutabilní, dobře provedené zateplení však nečleněné fasády zásadně nepoškodí. Problém nastává tehdy, když jsou fasády řešeny nekoordinovaně, nekonceptně a řešení nerespektují tektoniku domu ani estetiku doby vzniku a hlavním cílem je odlišit se.

Mýtus č. 5: Zateplené domy nemohou být památkově chráněny

Zateplení je mezi památkáři vnímáno jako argument, proč sídliště vyřadit z památkového diskurzu.³⁴ Často slouží jako legitimní důvod, proč se sídliště vůbec nezabývat, a to ani po 50 letech od jejich vzniku, po prověření jejich hodnot a bezpečném odlišení autorských souborů od anonymní masové výstavby. Obdobného přístupu se ovšem nevyvarovaly ani sousední státy. V bývalém východním Německu se pod památkovou ochranu dostaly panelové domy po kompletní rekonstrukci v okamžiku, když ji chtěly završit zateplením fasád.³⁵ Je ale pozoruhodné, že výměna všech ostatních prvků kromě fasád (včetně oken a zasklení lodžii) při ochraně zjevně problém nepředstavovala. Jestliže nevadí plastová okna ani ztráta hloubky lodžii, jsou nositelem autenticity pouze plné části fasád? Daleko spíše se jedná o soubor prvků, jejichž význam pro zachování hodnoty a autenticity je nutno vždy posoudit a vyhodnotit individuálně.

Vzhledem k již zmiňovaným tepelně technickým parametrům moderní architektury je současnými uživateli požadováno zmírnění tepelných ztrát. Například německá meziválečná sídliště jsou zateplována převážně zevnitř. Tento přístup nenarušuje památkovou hodnotu fasád, ale má menší tepelně technický efekt, zmenšuje už tak malé rozměry bytů a nese riziko degradace vnitřního líce konstrukce. Nejen nechráněné, ale i památkově chráněné vídeňské obytné dvory jsou zateplovány i za cenu narušení proporcí některých prvků. Prakticky všechny domy však již prodělaly výměnu oken, mnohé i zasklení lodžii.

Z pražské funkcionalistické architektury lze zmínit citlivé zateplení památkově chráněné vily od Marta Stama v kolonii Baba či vily od Evžena Linharta na Hanspaulce. Hotelový dům na sídlišti Invalidovna byl za památku prohlášen po zateplení štítů. Některé bytové domy v berlínském modernistickém souboru Hansaviertel mají nepůvodní dělení oken či dokonce znatelnou vrstvu zateplení, přesto je hodnota souboru z památkového hlediska natolik vysoká, že

figuruje na indikativním seznamu UNESCO. Domnívám se tedy, že je třeba důkladně zvážit význam a poměr jednotlivých dochovaných prvků vůči celku a neodepírat modernistickým souborům apriori kvůli zateplení možnost jejich ochrany.

Mýtus č. 6: Česká sídliště se měla začít památkově chránit již v 90. letech

Do 90. let se datují počátky snah o ochranu souborů ve stylu socialistického realismu. Z modernistických souborů se dosud daří chránit jen ty, které se staly součástí městské památkové zóny, jako je tomu v Hradci Králové či Zlíně, nebo součástí ochranného pásma kulturních památek jako v Havířově. Zajímavé je komparovat úsilí o dokumentaci a ochranu českých panelových sídlišť s postupem v zahraničí. Například ve Velké Británii, kde byl stavební vývoj sídlišť ukončen v závěru 60. let, začala již od 70. let systematická dokumentace jejich vzhledu, stavu a hodnot. Vybraná sídliště jsou zde chráněna od 90. let 20. století. Proto mohla vyjít kniha mapující historii britských poválečných obytných souborů už v roce 1994.³⁶ Ani poznání však nevedlo automaticky k ochraně cenných souborů, jak ukazuje příklad dvou brutalistických sídlišť založených na principu „ulic v oblacích“, které potkal diametrálně odlišný osud. Zatímco soubor Park Hill v Sheffieldu (1957–1961) od Jacka Lynna a Ivora Smythe byl v roce 1998 zapsán na britský seznam kulturního dědictví, soubor Robin Hood Gardens (1969–1972) od Alison a Petera Smithsonových byl po mnohaletých diskusích zbořen.³⁷

V Československu byla výstavba sídlišť ukončena až sametovou revolucí, ve vztahu ke stavebnímu dědictví uplynulé éry po celá 90. léta převládala touha sídliště zbourat, přestavět nebo alespoň ignorovat. Hodnoty sídlišť a nutnost nalezení přístupu k nim si tehdy uvědomovali jen nemnozí. Patřil mezi ně zejména architekt Ladislav Lábus, proslulý výrokem „Chci být pravdivý jako panelák“. V 90. letech byli zástupci českého státu i měst upozorňováni odborníky ze sousedního Německa na rizika plynoucí z neuvážených restitucí a privatizací bytů, domů a pozemků na sídlištích. Politická reprezentace jim však odmítla naslouchat. Restituce a privatizace, které znemožňují komplexní regeneraci sídlišť, zkomplikovaly i případnou památkovou ochranu.

Mýtus č. 7: Vzhled domu je pouze záležitostí jeho vlastníka

Po roce 1989 jsme obtížně hledali cestu k vyváženému vztahu mezi soukromým a veřejným vlastnictvím, mezi soukromým a veřejným zájmem. Po desetiletích státního direktivismu

byly soukromé vlastnictví a soukromý zájem extrémně nadřazovány těm společným, veřejným. Při snaze o regulaci a vzájemný soulad jednotlivých domů souboru se úředník při povolování barevného řešení fasád setkával s představou a výhradou vlastníků, že do vzhledu domů nemá stavební úřad co mluvit. O tom, že do nakládání se soukromým majetkem nemá stát právo zasahovat, byli přesvědčeni nejen majitelé, tedy bytová družstva a společenství vlastníků jednotek (dále SVJ), ale i představitelé samosprávy.³⁹ Odpovědí na nevhodný a rušivý návrh fasády byl poukaz na ochranu veřejného zájmu, tedy zájmu všech, kdo by byli rušivým řešením dotčeni. Paradoxně je totiž na sídlištích díky volné zástavbě poskytující množství průhledů a vzájemných vazeb mnohonásobně víc těch, kdo se na dům musí dívat jako sousedé, kolemjdoucí či jen obyvatelé téhož města, nežli obyvatel a vlastníků sebevětšího domu.

Fenomén českých sídlišť a jejich revitalizace po roce 1989 v širším evropském kontextu

V článku Krize sídlišť v časopise *Československý architekt* reflektoval v roce 1967 urbanista Jiří Hruza západoevropský přístup k sídlištím takto: „V současné době téměř v celém světě můžeme sledovat řadu úvah, zpochybňujících dosavadní pojetí nových obytných čtvrtí a hledající nové principy, kterými by se měla tato výstavba řídit.“ Uvádí, že v Anglii a Francii jsou diskutovány málo uspokojujivé výsledky a zpochybňovány samotné principy výstavby nových obytných celků. Neboť i v sídlištích,

■ Poznámky

³⁴ Eva Novotná, *Poválečná bytová výstavba a památková péče na příkladu Velké Británie a Skandinávie*, *Zprávy památkové péče* LXXV, 2015, č. 4, s. 307–312, cit. s. 312.

³⁵ Např. bytový dům z 80. let na Leutewitzer Ring 31 v dráždanském sídlišti Gorbitz, z něž po celkové rekonstrukci zůstala autentická již jen fasáda. Panely s vymývaným povrchem jsou na rizalitu doplněny parapetními (původně lodžiovými) panely s povrchem z keramických dlaždic, obdobným naší bráské keramice.

³⁶ Miles Glendinning – Stefan Muthesius, *Tower block. Modern Public Housing in England, Scotland, Wales and Northern Ireland*, New Haven 1994.

³⁷ K oběma britským sídlištím a jejich regeneraci viz také Novotná (pozn. 34), s. 309–312.

³⁸ Architekt Ladislav Lábus se studenty svého ateliéru na Fakultě architektury ČVUT se dlouhodobě a systematicky věnoval problému rozvoje panelových sídlišť po roce 1989. Citát je z odpovědi Ladislava Lábusa v anketě časopisu *Architekt* o panelových sídlištích: *Architekt* 43, 1997, č. 22, s. 53.

³⁹ Stavební zákon nerozlišuje formu vlastnictví (srov. pozn. 56 a 130).

„která jsou postavena velmi kvalitně, v nichž je vypěstována krásná zeleň a je v nich také k dispozici sítí vybavení včetně živých obchodních center,“ se ukazuje, „že i v této situaci není vytvořeno pro obyvatelstvo všestranně uspokojivé životní prostředí“. ⁴⁰

Diskuse, která probíhala od 60. let v západní Evropě, byla v Československu reflektována, jak o tom svědčí uvedený citát či veřejné diskuse pořádané Výzkumným ústavem výstavby a architektury v letech 1959–1960 v rámci celostátní diskuse o bydlení. ⁴¹ Znovu jsme se na podobnou úroveň reflexe dostali až na počátku 90. let.

Devadesátá léta

„Zbořili jsme nebo jsme nechali zcházet krásná města a vesnice, tento skvělý kulturní odkaz desítek generací. Místo nich jsme pokryli naši vlast jakýmsi králíkárnami, v nichž se nedá žít, ale pouze přespávat nebo dívat na seriály.“ Sídliště byla již dlouho považována za selhání architektonické utopie a nepodařený sociální experiment. Slova, která mají mnozí v živé paměti, tehdy ve společnosti silně rezonovala. V únoru 1990 je pronesl Václav Havel v projevu k výročí komunistického převratu.

Evropa se radovala z pádu východoevropských totalitních režimů, západoevropské státy s koloniální minulostí se však v jeho důsledku obávaly dalších přistěhovalců. Západoevropané byli přesvědčeni, že nejméně spokojenými občany východoevropských zemí musí být obyvatelé početných sídlišť, frustrovaní bezútěšnou šedi svého životního prostředí. Ve vlastním zájmu se tedy rozhodli podpořit regeneraci východoevropských sídlišť. ⁴² V tomto rozhodnutí má kořen i pozdější česká celorepubliková koncepce regenerace panelových sídlišť.

Po pádu železné opony bylo znovu sjednoceno Německo a nastal odliv obyvatel z bývalé Německé demokratické republiky. Vzhledem k obrovskému rozsahu panelového bytového fondu ve velkých městech nastala optimální situace pro revizi sídlišť. Bývalá západní část Německa poskytla finanční prostředky i zkušenosti. Tak bylo subvencováno zbourání objektů považovaných za urbanisticky nevhodné, některé objekty byly sníženy a další přestavěny. Byly doplněny či zvětšeny balkony, upravovány dispozice, přistavěny prostorné a individuálně odlišené vstupy. Vnitrobloky byly dle přání obyvatel upraveny tak, aby přilehlé domy získaly poloveřejný či polosoukromý rekreační prostor, jednotlivé lokality zároveň dostaly odlišný charakter. Povinnost vyhradit část rozpočtu na výtvarná díla si naši severní sousedé ku prospěchu sídlišť a veřejného prostoru ponechali. ⁴³ Revitalizace některých okrsků berlínských sídlišť byla svěřena světoznámým architektům.

Regenerace sídlišť nadále pokračují ve Francii, Nizozemsku, ve Velké Británii, rozeběhly se i ve Španělsku a ve Švédsku. ⁴⁴

V Československu bylo ukončení výstavby sídlišť v 90. letech ⁴⁵ vnímáno symbolicky jako vítězství nad režimem. Architekti, kteří čelili kritice za profesní spoluúčast na budování sídlišť, se od nich rádi distancovali. Tak se stalo, že „v postsocialistickém období nebyla touha po barvě téměř diskutována a s individualizací a privatizací společnosti otázka zcela zmizela z architektonické i veřejné debaty“. ⁴⁶ Přestože stát přestal financovat novou výstavbu, zodpovědnost za již zrealizovanou (více než) třetinu tehdejšího bytového fondu zůstala v jeho kompetenci. Ministerstvo pro místní rozvoj, které vzniklo v roce 1996, vytvořilo hojně využívaný Program podpory oprav vad panelových domů. ⁴⁷

Jedny z prvních textů o nutnosti regenerace sídlišť v Československu vznikly v 90. letech na půdě Výzkumného ústavu výstavby a architektury. ⁴⁸ Na základě zahraničních příkladů varovaly před slumizací. Od raných 90. let pak vznikaly nástavby, které vytvořily nové bytové jednotky, umožnily zřízení výtahu a změnu vzhledu náhradou ploché střešy za šikmou, ta vyřešila i za socialismu časté problémy s protékáním plochých střech. Neřešilo se, zda je šikmá střecha na panelový dům vhodná, všechny prostředky změny vzhledu byly tehdy vítané. Například nástavby se sedlovými střechami v brněnském sídlišti Juliánov získaly na konci 90. let ocenění České komory architektů. Hledání a promýšlení možných přístupů lze ilustrovat extrémní vizí přetvoření pražského sídliště Bohnice na město věží. ⁴⁹

Ve druhé polovině 90. let začal v České republice proces zateplování panelových domů, který trvá dodnes. Do této doby se datuje snaha o stabilizaci obyvatel největšího a nejkritizovanějšího pražského sídliště, Jižního Města. Vedení radnice Prahy 11 v čele se starostou Petrem Jiravou a pracovníky odboru územního rozvoje na pozvání Evropské akademie navštívilo v roce 1998 Berlín a seznámilo se s procesem regenerace východoberlínských sídlišť, jeho možnostmi a úskalími. Němci tehdy důrazně upozorňovali na nebezpečí plynoucí z neuvážených restitucí a privatizací. V roce 1996 byl pro pražské Jižní Město vytvořen regulační plán, jemuž předcházelo několik studií a výstava. Soutěž na regulační plán vyhrálo trio Jan a Martin Sedlákoví spolu s Ivanem Plickou – v návrzích pro Jižní Město záměrně nevyužili postmoderní formy a sídliště rehabilitovali v duchu zásad Athénské charty, na nichž bylo vybudováno. Měl je doplnit bulvár s objekty občanské vybavenosti rozprostřenými do délky. Městské prvky autoři nenavrhli v převládajícím

postmodernistickém stylu, ale naopak ve střídavých modernistických formách. Bulvár ovšem nevznikl a regulační plán s plnou politickou podporou městské části Praha 11 skončil na Útvaru rozvoje města. ⁵⁰

Exkurz první – šance pro Jižní Město ⁵¹

V roce 1998 se zástupci samosprávy a státní správy, pracovníci správních firem a výše zmínění projektanti vypravili na pozvání Evropské akademie pro rozvoj měst do bývalého východního Berlína na prohlídku regenerovaných domů a veřejných prostor sídlišť. Navštívené soubory Marzahn, Hellersdorf a Schönwohnhäuser ukázaly, že panelové sídliště je možné přeměnit na kultivované a příjemné prostředí pro bydlení. Úspěšná berlínská obnova se zdála být pro začínající regeneraci tuzemských sídlišť nejhodnějším vzorem. Charakter sídlišť východního Berlína včetně jejich geneze je velmi

■ Poznámky

⁴⁰ Jiří Hruza, Krize sídliště?, *Československý architekt* XIII, 1967, č. 4, s. 1.

⁴¹ Koukalová (pozn. 10), s. 27.

⁴² Rozhovor autorky s prof. Ing. arch. Karlem Maierem, vedoucím Ústavu prostorového plánování na Fakultě architektury ČVUT v Praze, prosinec 2019, poznámky v archivu autorky.

⁴³ Návštěva Kompetenzzentra v Berlíně, zřízeného senátem Spolkové republiky Německo, které je poradenským centrem pro regeneraci sídlišť v zemích bývalé Německé demokratické republiky, proběhla v rámci výzkumu DKRVO ve dnech 22. – 23. 7. 2018. Poznámky z rozhovoru s Ing. Ralfem Protzem a Ing. arch. Dagmar Weidemüller jsou v archivu autorky.

⁴⁴ Evropské příklady revitalizace sídlišť, in: Michal Kout et al., *Sídliště, jak dál?*, Praha 2016, s. 216–249.

⁴⁵ V Praze bylo v roce 1991 dokončeno sídliště Velká Ohrada, v roce 1992 Nový Barrandov, v roce 1993 Černý Most II.

⁴⁶ Krivý (pozn. 1), s. 790.

⁴⁷ Opravy uskutečněné před privatizací byly poměrně kvalitní, podmínkou získání dotace byla totiž předepsaná skladba dokumentace včetně průzkumů, statického posouzení a kontroly provádění prací. Snaha o úsporná řešení však vnesla mnohé chyby včetně nekontrolovatelného provádění prací horolezeckou technikou.

⁴⁸ Zdenka Aulická et al., *Regenerace sídlišť*, Praha 1993.

⁴⁹ Ideový návrh objemového urbanisticko-architektonického řešení vznikl v rámci vyzvané architektonické soutěže, vypsané Passerinvestem v roce 1994. Publikováno v časopise *Architekt* XLIII, 1997, č. 22, s. 60.

⁵⁰ Jitka Boušková, Kulatý stůl architekta: O regeneraci dvou pražských sídlišť, *Architekt* XLIII, 1997, č. 22, s. 54.

⁵¹ Zpracováno podle rukopisu Pavly Zajícové z roku 1998, určeného jako zpráva pro zastupitelstvo, publikováno in: *Klíč. Čtrnáctideník městské části Praha 11*, roč. 6, 1998, č. 9, s. 1 a 14, kopie v majetku autorky.

podobný našim souborům, i představy o jejich začlenění do organismu města odpovídají našim – zatím nedostupným – cílům. Mají rovněž dobré přírodní zázemí, dobrou sociální strukturu i dobré dopravní spojení s centrem. Jak si však povzdechla architektka Pavla Zajícová z odboru územního rozvoje ÚMČ Praha 11, „*Schází nám nejen zdroje financování prosperujícího západoevropského státu, ale i politická vůle, sídlištěm není dosud věnována dostatečná pozornost na úrovni státu ani na úrovni města*“.⁵²

Program regenerace bytového fondu a prostředím panelových sídlišť zahájila vláda spolkové země Berlín v roce 1991, s předpokladem 15letého období realizace. Prvním krokem byla rekonstrukce bytové správy a vytvoření bytových společností na neziskovém principu, jimž připadla správa bytového fondu i jeho regenerace. Byla provedena kompletní inventarizace použitých konstrukčních soustav a jejich stavu, byly zpracovány katalogy možných oprav. Bylo zmapováno prostředí sídlišť, zpracovány sociologické průzkumy a urbanistické analýzy. Pro realizaci programu vznikly tři podpůrné programy: Program oprav panelových konstrukcí⁵³ zahrnoval obvodové konstrukce, střechy, okna a rozvody, architektonické řešení průčelí, parteru, vstupů a případné zateplení. Program rehabilitace prostředí na sídlištích⁵⁴ byl zaměřen na venkovní prostranství, zeleň, hřiště, na tvorbu nových příležitostí pro společenské a sportovní aktivity a doplnění občanského vybavení. Zvláštní důraz byl kladen na řešení parteru a bezprostředního okolí domu s cílem vytvořit atraktivní venkovní obytné prostředí. Program nové doplňující výstavby⁵⁵ řešil dostavbu proluk a doplnění nároží či slepých štítů. Projekty regenerace byly doprovázeny programy participace zapojujícími místní obyvatele do procesu navrhování a rozhodování. Úspěch regenerace byl zásadně ovlivněn tím, že všechny byty jsou komunální a nájemníci se na financování stavebních úprav spolupodíleli. Nájemné bylo v letech 1992–1997 zvýšeno 8–10krát.

Architektonické řešení regenerovaných objektů i nových přístaveb je nenásilné, kultivované, využívá detaily a prvky blízké charakteru původní výstavby. Velká péče byla věnována zeleni, prostory byly diferencovány na veřejné a polosoukromé, vybaveny mobiliářem a často vyzdobeny výtvarnými díly.⁵⁶ Vznikl zde dostatek hřišť pro děti i dospělé, parkoviště schovaná pod stromy a stanoviště na kontejnery oddělená stavebně i zelení. Pavla Zajícová shrnuje, že velkorysý projekt proměny sídliště je pro Jižní Město poučením i nadějí a shlédnuté ukázky představující proměnu sídliště ve fungující a příjemnou městskou čtvrť potvrzují správnost záměrů radnice.

*Exkurz druhý – konec šikmých pruhů v Praze*⁵⁷

Koncem 90. let začínal již zmíněný boom zateplování fasád. Autorka tohoto článku tehdy nastoupila na Stavební úřad Prahy 8 jako architektka odboru výstavby. Na sídlištích Prahy 8 se kromě barevně střídmych a tektoniku respektujících řešení objevily první šikmé pruhy na fasádách a divoké kombinace barev. Rozměrné fasády, viditelné na stovky metrů (v případě Bohnic, situovaných na severní hraně pražské kotliny, i tisíce metrů), byly realizovány bez odborného posouzení a nutnosti žádat o stavební povolení. Bylo patrné, že procesu zateplování nevěnovaly státní správa ani samospráva žádnou pozornost. Radnice Prahy 8 se nepokusila nastartovaný proces využít ke zkvalitnění městské části a stavební úřad nevyžadoval stavební povolení, přestože tak měl dle stavebního zákona učinit vždy, když se jednalo o změnu vzhledu, užívání či zásah do statiky.⁵⁸ Bylo přitom zjevné, že tak silný fenomén, jakým je změna vzhledu velkých a pohledově exponovaných objektů, bude nutné usměrňovat. Sídlíště v obvodu Prahy 8 byla na základě analýzy kvalit rozdělena následovně na:

1. architektonicky a urbanisticky hodnotná, u nichž je nutno zachovat a obnovit jejich kvality (sídlíště Invalidovna, sídlíště Ďáblice a centrální část kobyliškého sídliště),
2. architektonicky a urbanisticky neutrální – s dílčími kvalitami, ale bez silné jednotlivé myšlenky (sídlíště Čimice, okrajové části Ďáblického a kobyliškého sídliště), kde dobrý návrh podpoří jejich kvality a dodá osobitost tam, kde se jí nedostává,
3. architektonicky a urbanisticky podprůměrná s ojedinělými dílčími kvalitami (sídlíště Bohnice).⁵⁹

Podařilo se kontaktovat autory nejhodnotnějších souborů – barevný generel experimentálního sídliště Invalidovna konzultoval Vojtěch Šalda, generel sídliště Ďáblice zpracoval Viktor Tuček ml. Autorka tohoto článku přitom zjišťovala, kteří současní architekti se humanizační sídliště zabývají. Dílčí studie na dostavbu sídliště Bohnice zpracovalo více architektů, z nichž nejlépe byla přijata práce Ladislava Lábusa, který v rámci ateliérové tvorby se studenty zkoumal možné zásahy, jakými byla změna siluety či prostupnost domů. Předmětem jejich zájmu byl největší, osmnáctivchodový blok sídliště, jež studenti v návrzích ubourávali, nastavovali a otevírali pomocí nově zřízených průchodů. Členové původního autorského týmu sídliště na humanizaci spolupracovat nechťeli a nekoordinované zateplování fasád jako problém nevnímali. Hlavním konzultantem pro bohnické sídliště se tak stal architekt Ladislav Lábus. Za klíčový považoval kvalitní návrh fasád největších bloků, tvořících pomysl-

nou páteř sídliště, které nastaví latku pro úroveň řešení ostatních domů.

Nejpropracovanější návrh⁶⁰ vytvořil pro dvacítipodlažní bytový dům v Mazurské ulici, jenž v architektonickém výrazu nemohl být chudší. Měl jediný typ oken pro schodiště, chodbu i ložnici. Objekt bez jakéhokoliv výrazu Lábus přeměnil pouhým zateplením na blok jedenácti domů s barevně odlišnými, ale jednotně řešenými fasádami. Fasáda je oživena „prospěáním“ vnitřní náplně – barevně odlišně jsou řešena podlaží, kde za stejnými okny nenajdeme ložnice, ale spojovací únikové chodby.

Vynikající řešení pak navrhl Lábus pro páteřní blok v centru sídliště, již zmíněný jedenácti až třináctipodlažní kolos v Poznaňské ulici. U něj bylo zvoleno dělení po dilatačních celcích na čtyři domy, z nichž vždy dva a dva používaly jen dvě barvy v pozitivu a negativu.⁶¹ Na rozdíl od Mazurské,⁶² která je iniciačním projektem ukazujícím, že panelákům nepomůže zastírání jejich podstaty, ale naopak hrdé přiznání jejich velikosti, skladebnosti a opakovatelnosti, je Poznaňská svou prostou monumentalitou a barevnou střídmostí předobrazem optimálního řešení. Mazurská⁶³ zůstává milníkem a zásadním příspěvkem do diskuse o sou-

■ Poznámky

⁵² Ibidem.

⁵³ Na základě ekonomické analýzy byla částka na regeneraci jednoho bytu odhadnuta na 14 000–69 000 marek. Na dobu plánovaných 15 let se počítalo s částkou 13 miliard marek.

⁵⁴ Program plánovaný do roku 2005 počítal se 400 miliony marek ze státního rozpočtu.

⁵⁵ Na tuto výstavbu bylo vyčleněno 10 % z celkové státní podpory bytové výstavby, mělo vzniknout 2 000 nových bytů.

⁵⁶ Německo podmínku vyhrazení určitého procenta z celkových nákladů stavby na výtvarné dílo ponechalo v platnosti.

⁵⁷ Následující desetiletí je ilustrováno převážně osobní zkušeností autorky ze státní správy v letech 1997–2007.

⁵⁸ Podle stavebního zákona č. 183/2006 Sb. ze dne 14. 3. 2006, paragrafu 103, odst. 1, písmene c) a d).

⁵⁹ Hana Řepková, Panelová sídliště a jejich regenerace, in: Eva Špačková (ed.), *Proměny architektury 2. polovina 20. století*, Ostrava 2012, s. 84–92.

⁶⁰ Ladislav Lábus – David Mareš – Dagmar Prášilová, Barevnost panelových domů na sídlišti Bohnice, *Era* 21, roč. 9, 2009, č. 1, s. 32–33.

⁶¹ Viz Řepková (pozn. 59), s. 88.

⁶² Lucie Zadražilová, Porozumění panelovým sídlištěm jako předpoklad pro jejich regeneraci, *Beton: technologie – konstrukce – sanace* 13, 2013, č. 3, s. 3–6.

⁶³ Martin Veselý, Panelák: objekt estetických kontroverzí a takzvaných humanizačních snah, *Beton: technologie – konstrukce – sanace* 17, 2017, č. 3, s. 40–43.

dobém přístupu k panelovým domům, který však není určen k doslovnému následování. Pro většinu sídlišť byly zpracovány barevné generely, bohnické sídliště mělo pouze pasport, do nějž byla postupně zaznamenávána barevnost dokončených fasád. Vzhledem k přerušení kontinuity po odchodu autorky tohoto článku z úřadu byly generely naplňovány v závislosti na dobrovolnosti jednotlivých stavebníků. Řešení největších, v souladu s Lábusovou vizí klíčových bloků sídliště Bohnice však již bylo z velké části hotovo.⁶⁴

První desetiletí nového století

„Nesnažte se původní řešení násilím pokorřit. Pokud úprava vychází z logiky domu, může dosáhnout velmi výrazného posunu ve výrazu, a tím ovlivnit vnímání domu a okolí a snad podnítit i zásadnější rekonstrukci.“⁶⁵

Od 90. let převládá ve společnosti názor, že sídliště jsou odsouzena k zániku, shoda nepanovala pouze v tom, zda je zbourat, nebo nechat dožít. Jen málokdo tehdy hledal způsob, jak z nich vytvořit dobrá místa pro život. Proti pauperizaci českých sídlišť se v roce 2000 důrazně vyslovil historik architektury Rostislav Švácha v článku *Rekapitulace sídlišť* a přiklonil se ke snaze o jejich údržbu a další rozvoj.⁶⁶ Konstatoval, že problému rozvoje sídlišť se přední osobnosti české architektury dosud téměř nevěnovaly, a přitom „v tuto chvíli si sotva lze představit aktuálnější architektonické téma“.⁶⁷

Na počátku nového milénia dospěly další evropské státy k reflexi dějin své hromadné bytové výstavby. Francouzské obytné soubory z období od 50. do 70. let 20. století, tolik podobné konceptům československých sídlišť nejen architektonicko-urbanistickou formou, ale i mimořádnou podporou státu při jejich budování, byly zmapovány dvěma publikacemi z let 2001 a 2006.⁶⁸ V Polsku vyšla roku 2001 kniha *Moderнизace obytných souborů*⁶⁹ přinášející příklady dosavadních regenerací sídlišť ze západní Evropy a Polska. V roce 2004 vydala Technická univerzita v Delftu přehled současných trendů a budoucích vyhlídek sídlišť v Evropě,⁷⁰ bývalé Československo však bylo zastoupeno pouze Slovenskou republikou. Po roce 2000 pokračovaly regenerace sídlišť ve Francii, Německu, Nizozemsku, Velké Británii a Španělsku.⁷¹

Vypracováním celorepublikové koncepce regenerace byl pověřen Ústav územního rozvoje v Brně (dále ÚÚR). Pro Ministerstvo pro místní rozvoj zpracoval Program regenerace sídlišť, který byl odstartován v roce 2001.⁷² Ačkoliv ÚÚR vnímal regeneraci panelových sídlišť⁷³ jako dlouhodobý proces zaměřený na sociální, ekonomické, urbanistické, architektonické a technické hodnocení sídlišť, problémy již formuloval úžeji (monofunkčnost, technické závady,

nevyhovující řešení dopravy, zejména parkování, nekoncepční úpravy, nedostatek upravených volných ploch, nedostatečná údržba vozovek, hřišť a zeleně, nevybavený parter domů, vzhled domů, nedostatek občanského vybavení, nedořešená návaznost na urbanistickou a architektonickou strukturu obce), jejich řešení bylo zúženo ještě víc. Dotaci bylo možné čerpat na zkvalitnění technické a dopravní infrastruktury, protipovodňová opatření a přestavbu sídlištních kotelen, na úpravy vedoucí ke zlepšení vzhledu sídliště a zvýšení kvality denního života v něm, mj. na zřizování dětských hřišť, úpravy zeleně, veřejné rekreační plochy a na zpracování regulačního plánu.⁷⁴

Z původní představy komplexní regenerace panelových domů, bytů a parteru zbyla jen část. Kvůli komplikované vlastnické struktuře, k níž velkou měrou přispěla privatizace bytového fondu, se Program regenerace sídlišť týkal jen parteru, neboť se zpravidla jednalo o po-

■ Poznámky

64 Viz Řepková (pozn. 59), s. 88.

65 Ladislav Lábus, *Barevnost panelových domů*, Stavba 7, 2000, č. 1, str. 36–37.

66 Jiří Ševčík – Monika Mitášová (edd.), *Česká a slovenská architektura 1971–2011. Texty, rozhovory, dokumenty*, Praha 2013, s. 426.

67 Rostislav Švácha, *Rekapitulace sídlišť*, Stavba 7, 2000, č. 5, s. 36–41.

68 Éric Lengereau, *L'Etat et l'architecture. 1958–1981. Une politique publique?*, Paris 2001. – Viviane Claude, *Faire la ville. Les métiers de l'urbanisme au XXe siècle*, Marseille 2006.

69 Jan Maciej Chmielewski – Małgorzata Mirecka, *Moderнизacja osiedli mieszkaniowych*, Warszawa 2001, druhé, upravené vydání 2007.

70 Richard Turkington – Ronald van Kempen – Frank Wasenberg (edd.), *High-rise housing in Europe. Current trends and future prospects*, Delft 2004.

71 Viz Kohout (pozn. 44), s. 216–249.

72 Nařízení vlády č. 494/2000 Sb. upravuje podmínky poskytování dotací ze státního rozpočtu na regeneraci stávajících panelových sídlišť, za niž se považuje jejich přeměna ve víceúčelové celky a všestranné zlepšení obytného prostředí. Dotace může být poskytnuta až do výše 70 % rozpočtových nákladů.

73 Panelovým sídlištěm je dle nařízení vlády č. 494/2000 Sb., jímž byla tato dotace vyhlášena, ucelená část území obce zastavěná bytovými domy postavenými panelovou technologií o celkovém počtu nejméně sto padesát bytů. Srov.: Nařízení vlády č. 494/2000 Sb., o podmínkách poskytování dotací ze státního rozpočtu na podporu regenerace panelových sídlišť, dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-494>, vyhlédáno 12. 7. 2017.

74 Hana Šimková, *Regenerace panelových sídlišť, Beton: technologie – konstrukce – sanace* 13, 2013, č. 3, s. 16–17.

Obr. 20. Praha 8, sídliště Bohnice, páteří osmnáctivchodový dům v Poznaňské ulici (severní průčelí, pohled z Lodžské), dům v majetku MČ Praha 8, po zateplení privatizováno, realizace zateplení a barevnosti 2001. Ladislav Lábus rozdělil fasádu na čtyři dilatační celky s vlastní barevností. Stejně jako u Mazurské (obr. 5) je zvýrazněn obrys domu, patrný je posun k civilnosti. Foto: Hana Řepková, 2012.

Obr. 21. Praha 6, sídliště Červený vrch, realizace renovace 2003–2006. Po výměně černých oken za bílá plastová a zasklení balkonů již nebylo možné vrátit bezbarvý dům plně do působivé podoby černo-šedo-bílé šachovnice. Zvoleno bylo jednodušší řešení, neboť prioritou byla důsledná realizace stejného řešení pěti různými subjekty. Velkým úspěchem byla i akceptace šedého základu fasád. Foto: Hana Řepková, 2019.

Obr. 22. Gdyně (Polsko), ulice Lelewa, Design Trafic, Białe bloki, realizace návrhu fasády na zateplení 2017. Nadšení, s nímž obyvatelé města přijali bílé fasády, svědčí o rostoucí potřebě odvrácení se od trendu malování zateplených domů náhodnými barvami a vzory. Převzato z: <https://trafficedesign.pl/en/projects/biale-bloki/>, vyhlédáno 8. 6. 2020.

Obr. 23. Litomyšl, Komenského náměstí, úpravy břehů říčky Loučné od Josefa Plesketa. Převzato z: *Stavba*, roč. 9, 2002, č. 4.

Obr. 24a, b. Praha 8, experimentální sídliště Invalidovna. Z hlediska historie architektury a urbanismu je jedním z nejvýznamnějších českých sídlišť. Barevných excesů bylo uchráněno díky Návrhu konceptu barevnosti, který pro MČ Praha 8 podle návrhu Vojtěcha Šaldy a Hany Řepkové vypracoval v roce 2001 Karel Doubner. 24a) Obnova původní barevnosti, realizovaná v roce 2001, barevně odlišné pásy zdiva nabradily vlnitý plech. Foto: Hana Řepková, 2019. 24b) Barevnost neodpovídá konceptu, je však blízká estetice doby vzniku. Podstatné je zachování principu pásových oken s meziokenními vložkami, míry prosklení a způsobu členění a v tomto případě i barevnosti rámu schodišťových sekcí. Foto: Hana Řepková, 2019.

Obr. 25. Praha, Jižní Město, sídliště Háje, Borošova ulice. S novými vstupy byly sladěny všechny kovové prvky fasády. Samozřejmostí renovace je ponechání plného zasklení vestibulů. Foto: Hana Řepková, 2020.

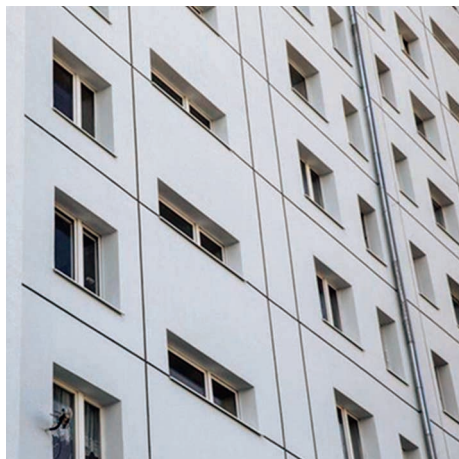
Obr. 26. Praha, Jižní Město, sídliště Háje, Tererova ulice, realizace zateplení fasád cca 1998. Střídmé řešení fasád chodbového domu prozrazuje inspiraci berlínskou zkušenností. Foto: Hana Řepková, 2020.

20

21

22

23

24a

24b

25

26

zemky v majetku obcí. Milionové dotace byly investovány do obnovy či doplnění cestní sítě, do zeleně, dětských hřišť či rozšíření parkovišť. Samotných panelových domů, základní součástí panelových sídlišť, se program ale netýkal. Vznikl pro ně nařízením vlády č. 299/2001 Sb. program Panel, administrovaný Státním fondem rozvoje bydlení. Další program ovlivňující regeneraci sídlišť je Nový panel,⁷⁵ který pomáhá financovat zateplení fasád, oba však sledují jen technické parametry jednotlivých domů vytržených z celku. Vzhledem k neprovázanosti systémů a mizivým nárokům na kvalitu a komplexnost architektonického řešení, které si tyto programy kladou, se stává, že dotaci získá projekt, který architektonickým řešením své okolí narušuje.

Jedním z mála skutečně dobrých příkladů obnovy financovaných z Programu regenerace sídlišť je úprava břehů řeky Loučňana, navržená Josefem Pleskotem v rámci regenerace panelového sídliště Komenského náměstí v Litomyšli.⁷⁶ Architekt navrhl podzemní garáže a úpravy veřejných prostranství. Řešení nábřeží opravdu pomohlo souboru stát se žádoucí částí města, Pleskotův přístup byl zásadní a nadčasový. Bytové domy sídliště však ponechal osudu, s vízí, že budou možná o nějaké podlaží sníženy. Programová lhůstevnost ke vzhledu domů tak oslabuje Pleskovu často citovanou nesmlouvavou kritiku zateplování.⁷⁷ Příklad však poukazuje na zásadní význam kvality veřejných prostranství patřících městům. Ukazuje, že sídliště pro své zhodnocení potřebují nadmístní kvalitu, jež může přitáhnout i obyvatelé ostatních částí města.

Koncepcí regenerace panelových sídlišť v Praze se roku 2001 zabýval Útvar rozvoje hlavního města Prahy. Ten byl pověřen Radou hlavního města Prahy v souladu s jejím usnesením č. 1460 ze dne 28. 11. 2000 zpracovat analýzu pražských panelových sídlišť jako první krok k celoměstské koncepci jejich regenerace.⁷⁸ Koncepce měla sloužit k neodkladnému nastartování regeneračního procesu, jenž měl řešit „postupně se zhoršující nebo stagnující neutěšený stav pražských panelových sídlišť“.⁷⁹ Žádná koncepce však nevznikla.⁸⁰ Peníze určené na regeneraci sídlišť byly přesunuty na odstraňování škod, které v hlavním městě napáchala tisíciletá voda v roce 2002.⁸¹

Zatímco se v skotském Edinburghu v roce 2007 konala mezinárodní konference DOCOMOMO (*International Committee for Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighbourhoods of the Modern Movement*) s výmluvným názvem Trash or Treasure,⁸² věnovaná dokumentaci poválečné hromadné výstavby a jejího památkového a kulturního potenciálu, nechal v témže roce pražský ÚRM

zmapovat architektonicky a urbanisticky cenné stavby a soubory hlavního města, které nebyly dosud památkově chráněny. Soupis *Architektonicky cenné stavby a soubory* zpracovala Radomíra Sedláková,⁸³ cenné a pozoruhodné urbanistické soubory zpracoval Michal Hexner.⁸⁴

Oba dokumenty se promítly do aktuálních územně analytických podkladů.⁸⁵ Mezi cenné urbanistické soubory bylo zařazeno i několik pražských panelových sídlišť: Solidarita, Invalidovna, Novodvorská, Petřiny, Ďáblice a Jihozápadní Město. V roce 2007 se také objevila první monografie věnovaná českým sídlištím, *Husákovo 3+1: Bytová kultura 70. let*.⁸⁶ Kniha, která vznikla na půdě Vysoké školy umělecko-průmyslové v Praze, navázala na stejnojmennou výstavu. Představovala vůbec první polistopadovou výstavu věnovanou panelovým sídlištím.⁸⁷ V téže době Rakouská akademie věd ve spolupráci se Slovenskou technickou univerzitou v Bratislavě začaly zkoumat historii panelových sídlišť Bratislavy a Vídně a promýšlet jejich budoucnost v několika publikacích a výstavě.⁸⁸

V České republice přetrvával lhostejný až negativní postoj k sídlištím, která se mezitím nekoncepčně proměňovala a dotvářela. Panelové domy získávaly neforemné nástavby,⁸⁹ na místě nerealizovaných objektů vznikaly dostavby, zhoršovala se údržba veřejných prostranství a zeleně, probíhala masivní privatizace a zateplování. To sice přineslo zlepšení technických parametrů a odlišení jednotlivých domů, ale také neregulované barevné řešení fasád, jež namísto kýženého oživení vytvářelo barevnou kakofonii, pro niž v sousedním Polsku našli výraz „pastelóza“. Města jako původní investoři a vlastníci ztrácela zájem o výtvarná díla z 50. až 80. let – ta byla neudržována i ničena, či rovnou odstraňována s odkazem na špatný stav a údajně malou hodnotu. Na tuto tristní situaci reagoval projekt *Vetřelci a volavky* Pavla Karouse dlouhodobě mapující a popularizující výtvarná díla socialistické éry na sídlištích.⁹⁰ Docházelo k prodeji i jiným způsobům získání objektů občanské vybavenosti sídlišť a jejich mnohdy záměrné neúdržbě novými vlastníky.⁹¹

Exkurz třetí – koncepce zapustila kořeny na Praze 6

Autorka se setkala se sídlišti také později v letech 2001–2006 jako architektka Odboru územního rozvoje Úřadu městské části Praha 6. Sídlíště Praha 6 byla architektonicky a urbanisticky mírně nadprůměrná, proces zateplování zde již probíhal. Několik fasád různé kvality už bylo realizováno. Pro největší sídliště Červený Vrch a Petřiny jsou typické sedmipodlažní domy s výrazně vystupujícím schodišťovým rizalitem a výtahovou šachtou přisvětlenou nautickými

okénky, dále pětipodlažní deskové domy zakončené římsou a pro každé ze sídlišť jeden architektonicky kvalitní typ věžového domu. Z již hotových fasád bylo patrné, jak může vypadat

■ Poznámky

75 V roce 2009 bylo vyhlášeno rozšíření programu Zelená úsporám o panelové domy. Umožnila to dohoda mezi Ministerstvem životního prostředí a Ministerstvem pro místní rozvoj, jež spravuje program Nový panel.

76 Josef Pleskot, *Regenerace panelového sídliště Komenského náměstí v Litomyšli*, *Stavba* 9, 2002, č. 4, s. 63–71. Idem, *Regenerace panelového sídliště Komenského náměstí v Litomyšli*, *Era* 21, roč. 9, 2009, č. 1, s. 35–37.

77 Srov. rozhovor Petra Wolfa s Josefem Pleskotem v *Hospodářských novinách* z 29. 10. 2009. Petr Wolf, Josef Pleskot: Nejvýznamnější český architekt posledních dvaceti let. Dostupné online: <https://procne.ihned.cz/c1-38843890-josef-pleskot>, vyhledáno 2. 5. 2020.

78 Tatána Štědrá et al., *Analýza regenerace pražských panelových sídlišť*, Praha 2001.

79 Ibidem.

80 Zuzana Kleknerová – Petr Holub – Aleš Vojří, Zachraňte naše paneláky, tlačí na EU Česko, *Hospodářské noviny* 49, 2005, č. 52, 15. 3., s. 3. Dostupné též on-line, https://ihned.cz/c4-10070930-15804060-000000_d, vyhledáno 7. 4. 2020.

81 Rozhovor autorky s Karlem Maierem, prosinec 2019, archiv autorky.

82 Viz Novotná (pozn. 34), s. 312.

83 Radomíra Sedláková, *Územně analytické podklady hlavního města Prahy – Téma 14. Architektonicky cenné stavby a soubory*, 2007. Dostupné online: http://www.iprpraha.cz/uploads/assets/uap_pdf/UAP_prilohy_k_jezum/14_architektonicky_cenne_stavby_a_soubory_text.pdf, vyhledáno 4. 5. 2020.

84 Michal Hexner, *Územně analytické podklady hlavního města Prahy – Téma 11.10 Cenné a pozoruhodné urbanistické soubory*, 2007. Dostupné online: http://www.iprpraha.cz/uploads/assets/dokumenty/uap/2010/UAP_prilohy_k_jezum/a011_10_cenneubsoubory.pdf, vyhledáno 4. 5. 2020.

85 Kracík (pozn. 22), s. 53.

86 Hubatová-Vacková – Říha (pozn. 9).

87 Mladší generací je považována za první výstavu tematizující panelová sídliště. Ve skutečnosti jí předcházela již zmíněná Malovaná architektura a několik ročníků Urbanity.

88 Vera Mayer (ed.), *Plattenbausiedlungen in Wien und Bratislava zwischen Vision, Alltag und Innovation*, Wien 2006.

89 Např. nástavby prvního poválečného dvouletkového obytného souboru v Praze, nejstarší části sídliště Kobylisy, kryté nepravými mansardovými střechami.

90 Viz stránky projektu: <http://www.vetrelciavolavky.cz/>, vyhledáno 4. 5. 2020.

91 Více např. Hana Řepková, Sídlíště Ďáblice v ohrožení, *Věstník Klubu Za starou Prahu* 47, 2017, č. 2–3, s. 16–24.

vhodné řešení; stejné typy domů by měly mít fasády řešené dle stejného principu, který pouze zvýrazní architektonické články. Největším problémem opět bylo přesvědčit úředníky o nutnosti koncepčního přístupu a získání neformální pravomoci vyjadřovat se k návrhům fasád, respektive udělovat stavebníkům instrukce, jak návrhy barevného řešení vypracovat. Na sídlištích Prahy 6 byla regenerace fasád navíc komplikována nekonceptní privatizací. Některé domovní bloky měly více vlastníků, kteří často nebyli ochotni spolupracovat na jednotném řešení fasády se sousedem. V extrémním případě měl blok se čtyřmi vchody dokonce tři vlastníky. Nemałym úkolem bylo přimět stavebníky k opakování téhož principu pro celý blok a podřídit se jednotící myšlence. Práce byly dlouhou dobu korigovány pouze pomocí pasportu již dokončených fasád, generel barevnosti byl zpočátku vytvořen jen pro skupinu věžových domů na Červeném Vrchu a pro lokalitu u Kajetánky. Pracovní metoda spočívala v několika krocích:

1) Provedení analýzy – tj. zjištění stáří sídliště, typů domů, jejich podlažnosti a významu v kompozici sídliště, konstrukční soustavy, původního vzhledu, architektonické a urbanistické hodnoty a závad, jedinečných prvků. Zdrojem mohou být kromě archivů a odborné literatury konzultace s původními autory a pamětníky, dobové fotografie, pohlednice či dobové propagační materiály.

2) Vypracování koncepce – ta stanoví, které hodnoty je třeba chránit a kde je možno či nutno vytvořit nový návrh. I v případě objektů, jež není důvod chránit (domů z technokratické fáze výstavby a těch, jež od počátku postrádaly barevné akcenty a architektonické prvky, od nichž by se mohlo odvíjet nové řešení), by koncepce měla vycházet z architektonické estetiky doby vzniku.⁹² Neměla by ji popřít ani potlačit, ale zdůraznit typické prvky (schodiště, římsy, meziokenní vložky, typy oken, markýzy, ustupující podlaží, lodžie, balkony, skořepinové zastřešení výtahových šachet ad.). Velikost a typy oken by měly zůstat zachovány především u schodišť (celoprosklené stěny, vodorovné příčle, nautická okénka, atypické členění, kopilitové stěny apod.). V prostředí hromadné bytové výstavby se osvědčuje především takový autorický návrh, který je multiplikovatelný a respektuje původní strohou tvář domu.

3) Navržení generelu barevnosti a jeho projednání zastupitelstvem či radou, v optimálním případě jeho schválení ve formě zapsané územní studie či regulačního plánu. I v případě, že generel nemá oficiální formu, může být cenným podkladem pro rozhodování stavebního úřadu, jeho dodržování však nelze vymáhat. Podle zkušenosti nebyl s naplňováním generelu problém, část stavebníků význam komplexní-

ho řešení chápe a respektuje, část ráda přijme pravidla řešení, neboť nemusí vydávat prostředky za architektonický návrh.

4) Důsledná realizace – i v případě složitějších vlastnických vztahů či finanční situace je třeba dbát na dodržení stanovených pravidel. Důslednost se vyplatí, harmonické řešení celku je ve výsledku přínosem pro všechny, i pro původní odpůrce.

Ze zkušeností z regulace barevnosti vykrystalizovaly tyto zásady tvorby generelu:

– *Respekt k autorskému řešení* – tam, kde je to možné, obnovit původní barevné řešení.

– *Komplexní přístup* – neřešit jednotlivé domy bez představy o celém sídlišti, stejně jako jednotlivé fasády bez představy o řešení celého domu či bloku (v krajním případě zvolit neutrální řešení v bílé barvě).

– *Pokora* – trpělivě objevovat hodnoty původního řešení; je jich víc, než se zpočátku zdá. Řešení prověřit ve variantách, používat typová řešení nejen členění, ale i barevnosti. Lepší je opakované kvalitní řešení než jedinečnost za použití nevhodných barev, neboť pro sídliště je opakovatelnost součástí jejich principu. Nesnažit se o originalitu a pestrost za každou cenu; pokud jsou ve dvou různých lokalitách stejné domy, mohou mít i stejné řešení. Není nutno nic nebo téměř nic přidávat, nevhodnější je vycházet z konstrukce a funkce jednotlivých částí domu.

– *Jednoduchost řešení* – používat jen formy a prvky typické pro panelové domy (pravý úhel, rastr, meziokenní panely, parapetní panely, římsy, sokly, rámování ad.), vyvarovat se šikmých linií. Pro zpestření lze použít zrcadlové obrácení barev.

– *Barevná střídmost* – preferovat odstíny tradičních stavebních materiálů: bílou, šedou, cihlové, pískové a okrové odstíny, využívat základní či lomenou šedou barvu⁹³ jako základ či na doplňky, používat jednotící prvky (římsy, sokly, rámy apod.). Je nutno se vyvarovat ostrých barev.

– *Kontext* – jednotlivá řešení je nutno posuzovat v souvislostech. Vzhledem ke vzájemnému spolupůsobení objektů je vždy vhodné volit střídavější řešení. Sídlištní celky vznikly v jedné době, mají dobově podmíněnou estetiku. Přílišné odlišování jednotlivých domů a bloků nemá architektonické ani urbanistické opodstatnění, celku neprospívá. Jednotné řešení umocní působivost celku, spolu s barevným oživením dodá sídlišti postrádanou důstojnost a lidský rozměr.

Druhé desetiletí nového století

„Pokud architekti 70. a 80. let kritizovali monotónnost sídliště, dnes kritizují jeho chro-

matickou kakofonii. Obyvatelé sídliště údajně zničili autenticitu prefabrikované architektury zběsilými barevnými vzory. Krivý [slovenský historik a urbanista Maroš Krivý – pozn. aut.] v tom spatřuje konflikt mezi současným příklonem k neo-minimalismu na straně umělců a architektů a přetrvávajícím postmodernismem jako historickou epochou.“⁹⁴

Koncepci regenerace panelových sídlišť se kolem roku 2010 ještě jednou zabýval Útvar rozvoje hlavního města Prahy (dále jen ÚRM) – nepojmenoval však problémy, nenavrl řešení, předložil pouze rešerši zahraničních příkladů kvalitního obytného prostředí zregenerovaných lokalit a určitou typologii zásahů. Nenásledovala však žádná analýza proveditelnosti v našich podmínkách. Státní fond životního prostředí ve spolupráci s Českou komorou architektů vydal roku 2010 Manuál energeticky úsporné architektury,⁹⁵ který obsahuje i text věnovaný stavbám s kulturně-historickou hodnotou.⁹⁶ Publikace uvádí, že panelové domy mají největší potenciál přeměny na nízkoenergetické či pasivní domy.⁹⁷ Malá informovanost a touha volit nejlevnější řešení však často končí nevhodným řešením, z čehož autoři vyvozují doporučení, že než dělat úpravy nekomplexně, je lépe raději nedělat žádné.⁹⁸ Pouhá dílčí opatření vedou naopak ke zhoršení vnitřního prostředí.

Rozvoji veřejných prostranství pražských sídlišť byl věnován koncepční materiál, zpracovaný roku 2014 Institutem plánování a rozvoje (IPR), nástupcem ÚRM. Materiál konstatoval některé problémy, jež však nepodrobil žádné analýze, a předložil převážně akademická témata k diskusi, aniž navrhl jakékoliv řešení.⁹⁹

■ Poznámky

⁹² Pro 60. léta byla příznačná např. černobílá barevnost fasád, pro 70. léta hnědé štíty či barevné stěny lodžii, pro kovové prvky černě natřená ocel, na otvorových prvcích kombinovaná s hliníkem.

⁹³ Osvědčila se např. šedomodrá či šedozelená, vycházející z původní barvy panelů, jako podklad či kontrast k doplňkovým barvám, které zvýrazní.

⁹⁴ Jana Písaříková – Petr Ingerle, RE: Byt v paneláku? Obraz sídliště v současném umění, in: Rostislav Koryčánek (ed.), *Paneland. Největší československý experiment*, Brno 2017, s. 217.

⁹⁵ Báčová (pozn. 25).

⁹⁶ Miloš Solář et al., Stavby s kulturně-historickou hodnotou, in: Báčová (pozn. 25), s. 210–227.

⁹⁷ Brotánek (pozn. 25), s. 88.

⁹⁸ Ibidem, s. 106.

⁹⁹ *Koncepce rozvoje veřejných prostranství pražských sídlišť. Formulace základního přístupu* (pracovní verze 05/2015), dostupné online: http://www.iprpraha.cz/uploads/assets/dokumenty/obecne/krvps_formulace%20zakladniho%20pristupu_male.pdf, vyhledáno 4. 5. 2020.

27

Obr. 27. Zlín, sídliště Jižní svahy I (vlevo) a II (vpravo). Obklad nároží bytových domů cihelným páskem typický pro I. etapu byl v II. etapě nahrazen nátěrem štítů v ciblové barvě. Foto: Jiří Jiroušek, 2018.

Budoucnosti západoevropských i východoevropských sídlišť byla v roce 2011 věnována mezinárodní konference DOCOMOMO, kde byly diskutovány mj. šance vybraných sídlišť na památkovou ochranu.¹⁰⁰ Bydlení, a tedy i sídlištěm byla věnována řada dalších konferencí a symposií. Podbanské ve Vysokých Tatrách v roce 2011 hostilo konferenci Komplexní obnova bytových domov, kde architekt Pavel Paňák v referátu na téma *Zateplování ako architektonický problém* konstatoval, že svou masovostí, kampanovitostí a výsledky zakládá zateplování problém s podobnými důsledky, jaké představovala samotná výstavba sídlišť. Zmínil porušení proporcí přiznaného konstrukčního rastru při zateplení bratislavského souboru Februárka i rozdíl mezi patinací původních fasádních materiálů způsobenou přirozeným stárnutím a mezi rychlým blednutím a ještě rychlejším špiněním zateplených povrchů. V témže roce proběhlo v Drážďanech sympozium *Tvořit zodpovědnost*,

kde spolkový ministr dopravy, výstavby a urbaního rozvoje Peter Ramsauer volal po souladu tepelné ochrany a stavební kultury.¹⁰¹ Výše popsaná zkušenost s regulací vzhledu fasád byla poprvé prezentována na konferenci *Pro měny architektury druhé poloviny 20. století*, pořádané Stavební fakultou Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava v roce 2012, v příspěvku Panelová sídliště a jejich regenerace. Na výstavě Pražská panelová sídliště v roce 2012 ÚRM bez odsuzování i oslavování ukázal, proč a jak sídliště vznikala.¹⁰² Tematizoval i regeneraci, resp. „humanizaci“ sídlišť, jejich oživení a přizpůsobení požadavkům současnosti. V roce 2014 se sídliště stala hlavním tématem československé expozice s názvem *2 x 100 mil. m²* na benátském Biennale architektury na téma *Absorbing modernity 1914–2014*.

Konečně dozrál čas na teoretickou reflexi české hromadné bytové výstavby. Druhá dekáda přinesla na téma sídlišť několik publikačních počínů, nejprve zahraničních,¹⁰³ a hned vzápětí i tuzemských.¹⁰⁴ Americká badatelka se slovanskými kořeny Kimberley Elman Zarecor popsala v roce 2011 nesnadné prosazování panelových technologií v Československu,

■ Poznámky

100 Konference Postwar Mass Housing East + West, 7.–11. září 2011, Scottish Centre for Conservation Studies, University of Edinburgh. Srov.: Postwar Mass Housing, *Docomomo International Specialist Committee on Urbanism and Landscape*, <https://sites.eca.ed.ac.uk/docomomoiscul/publications/e-proceedings-4/>, vyhledáno 7. 4. 2020.

101 Pavel Paňák, *Zateplovanie ako architektonický problém*, in: Ševčík – Mitášová (pozn. 64), s. 454–457.

102 Výstava: Pražská panelová sídliště, *EARCH: architektura online*, <http://www.earch.cz/cs/vystava-prazska-panelova-sidliste>, vyhledáno 1. 2. 2020.

103 Slovenská akadémia vied zpracovala v roce 2011 poválečné obytné soubory hlavního města v knize Henriety Moravčíkové *Bratislava – atlas sídlisk. Vitajte v panelstory!* (pozn. 126). Polský historik umění Jarosław Trybus vytvořil v roce 2011 *Przewodnik po warszawskich blokowiskach* a Kimberley Elman Zarecor *Utváření socialistické modernity – bydlení v Československu 1945–1960* (pozn. 9).

104 Viz Maleček – Valentová – Jeřábek (pozn. 8), Lucie Zdražilová (pozn. 9), Ladislav Zikmund-Lender (pozn. 8), Barbora Špičáková (pozn. 8). – Markéta Mráčková – Barbora Šimonová – Viktor Vejvoda, *Legenda o sídlišti*, Praha 2014. Zahraniční příklady shrnuli a budoucnost tuzemských sídlišť promýšleli Michal Kohout a kol. (pozn. 42).

v témže roce se představily publikace mapující sídliště Varšavy a Bratislavy. V roce 2013 vyšla publikace shrnující zmíněný projekt *Vetřelci a volavky*.¹⁰⁵ V roce 2017 vydává Rakouská akademie věd monografii o výtvarných dílech jako nedílné součásti vídeňských panelových sídlišť.¹⁰⁶ V téže době vycházejí v Praze dvě mapy uměleckých děl na sídlištích Invalidovna a Ďáblice.¹⁰⁷ Historii českých sídlišť představil cyklus *Příběh paneláku*,¹⁰⁸ drobné výstavy ve veřejném prostoru krajských měst pořádané v letech 2014–2018 a velké výstavy v Praze¹⁰⁹ a v Brně.¹¹⁰ Jako součást projektu Paneláci vznikla Metodika k výzkumu, dokumentaci a památkové ochraně panelových sídlišť.¹¹¹ Na téma panelových sídlišť a jejich budoucnosti se uskutečnilo několik konferencí: *Panelové domy* (2014–2017),¹¹² mezinárodní konference *Sídliště, jak dál?*¹¹³ v letech 2014–2015 a *Panelová sídliště – revitalizace vs. ochrana hodnot* v roce 2019.

Principy řešení barevnosti v architektuře a urbanistickém prostoru se v knize *Síla farby*¹¹⁴ zabývá Andrea Urlandová ze Slovenské technické univerzity Bratislava, publikace je však především analýzou vlivu barev na vnímání architektury. Popisuje i změnu přístupu obyvatel sídlišť ke vzhledu fasád po listopadu 1989, nové trendy a nevyužitou možnost posílit barevným řešením, které doprovází programy snižování energetické náročnosti, identitu místa.

Revitalizaci západoevropských sídlišť ve druhé dekádě zkoumala na Fakultě architektury ČVUT Jana Kubánková.¹¹⁵ Rozdělila 63 zkoumaných souborů¹¹⁶ do dvou kategorií podle míry a formy revitalizace. V první skupině bylo 6 sídlišť zcela odstraněných (v případě jednoho východoněmeckého souboru se místo plně navrátilo přírodě, v Británii byla všechna zbořená panelová sídliště nahrazena novou výstavbou), ve druhé skupině došlo u 39 souborů pouze k částečnému bourání a na zbývajících 18 sídlištích se revitalizace obešla bez demolice. Mezi záahy patřily: krajinná rekultivace, doplnění nové typologie bydlení, doplnění vybavenosti, služeb a komerčních prostor, strukturální úpravy domů, fasádní úpravy a modernizace technického zařízení, na největším počtu souborů proběhla revitalizace veřejných prostranství. U většiny souborů došlo revitalizací k podstatným změnám.

Z hlediska památkové péče jsou významné zvláště příklady urbanisticky a architektonicky hodnotných sídlišť, jež byla obnovena se zachováním všech podstatných atributů původního řešení. Nejznámější takovou realizací je regenerace¹¹⁷ sídliště Parkhill v anglickém Sheffieldu, které bylo v roce 1998 pro svůj dochovaný brutalistní konstrukční charakter po bouřlivých diskusích zapsáno na seznam historického kulturního dědictví.¹¹⁸ Rozsáhlá proměna, která

pozměnila rozsah plných a prosklených částí fasády a vybourané výplně skeletu nahradila nejnovějšími materiály, probíhala v etapách od roku 2011. Respektem k brutalistickému charakteru souboru získala řadu ocenění, např. RIBA Stirling Prize v roce 2013.¹¹⁹ Středoevropské zásahy jsou nesrovnatelně skromnější. Ve východoslovenských Košicích, které se staly Evropským městem kultury 2013, byly do změn vtaženy i oblasti z hlediska kultury považované za zcela okrajové. Ohnisky aktivit se na košických sídlištích staly výměňkové stanice, přeměněné na živá komunitní centra.¹²⁰ V Rimavské Sobotě vytvořili široce oceňovanou transformaci typového panelového domu Lukáš Kordík a Števo Polakovič z bratislavského ateliéru GutGut. Jediným kazem na kráse je, že dům již ničím nepřipomíná svůj původ a výrazově se řadí po bok kvalitních soudobých novostaveb.¹²¹

Nově je kritika našich sídlišť namířena vůči obyvatelům, tj. novým vlastníkům. Zatímco mnozí odborníci dokážou ocenit jednoduchost a nezdobnost moderní architektury, vlastníci mají potřebu odlišit a někdy i „ozdobit“¹²² svůj dům. Bydlení v panelovém domě dodnes představuje jisté společenské mínus. Obyvatelé sídlišť proto touží bydlet v „normálním domě“ a věří, že zateplení k tomu přispěje. Odpůrci sídlišť plynule přecházejí z kritiky šedi do kritiky barev. S překvapením zjišťují, že přílišná barevnost může být dokonce horší než původní uniformita. Nejnovější realizace u nás i v sousedních postkomunistických zemích (např. Polsko či Slovensko) jsou však již barevně střídmejší, rehabilitují šedou a bílou barvu, pracují i s panelovým rastrem.¹²³ Nesnaží se panelové domy změnit, jen umocnit jejich nalezenou a doceněnou střízlivou eleganci.

■ Poznámky

Knižní hostinu umocnili editoři Lucie Skřivánková a Rostislav Švácha dvoudílným opusem *Paneláci 1 a Paneláci 2* a *The Paneláks* (pozn. 10 a 11). V roce 2018 přibyla publikace Alexandra Němce a Romana Hájka *Sídliště Kladno-Rozdělov*, v roce 2019 monografie o sídlišti Ďáblice. Svou monografií mají i pražský Černý Most či bratislavská Petržalka.

¹⁰⁵ Pavel Karous, *Vetřelci a volavky. Atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968–1989)*, Řevnice – Praha 2013, 2., rozšířené vydání 2015.

¹⁰⁶ Vera Kapeller (ed.), *Kunst und Plattenbausiedlungen in Wien*, Wien 2017.

¹⁰⁷ Helena Macháčková (ed.), *Umělecká díla ve veřejném prostoru sídliště Invalidovna*, Praha 2016. – Eadem, *Umělecká díla na sídlišti Ďáblice*, Praha 2017. První vydání mapy uměleckých děl sídliště Invalidovna zaštitilo Divadlo Kámen, její druhé vydání a současně mapu uměleckých děl sídliště Ďáblice zaštitil Úřad městské části Praha 8.

¹⁰⁸ Cyklus čtrnácti exteriérových výstav *Příběh paneláku*, které se v letech 2014–2017 uskutečnily ve všech krajích, přiblížil historii i současnost vybraných (nejen) panelových sídlišť a obytných solitérů v jednotlivých regionech. Pro každou destinaci byla připravena původní verze výstavy.

¹⁰⁹ Mariana Kubištová (kurátorka, koncepce) – Lucie Skřivánková (spolupráce na koncepci), *Bydliště: panelové sídliště* (výstava), Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, 25. 1. – 20. 5. 2018.

¹¹⁰ Rostislav Koryčánek (kurátor), *Paneland. Největší československý experiment*, Moravská galerie v Brně, 24. listopad 2017 – 18. březen 2018.

¹¹¹ Viz Kracík (pozn. 22), s. 44–50.

¹¹² Srov. Panelové domy 2014, *BID*, <https://www.bids.cz/cz/konference/panelove-domy-2014/237>, vyhledáno 2. 3. 2020. – Konference Panelové a bytové domy 2017, Euractiv, <https://euractiv.cz/event/konference-panelove-a-bytove-domy-2017>, vyhledáno 2. 3. 2020.

¹¹³ Praha 11/2014, Budapešť 9/2015, Bratislava 6/2016, Gliwice 9/2017.

¹¹⁴ Andrea Urlandová, *Síla farby*, Bratislava 2016, s. 60–61, 117–121, 142–151.

¹¹⁵ Její přednáška *Regenerace modernistických sídlišť* v Evropě zazněla na úvod mezinárodní konference *Sídliště, jak dál?* v roce 2014 a pod názvem *Vybrané příklady revitalizace panelových sídlišť v Evropě* na pokračování téže konference v roce 2016.

¹¹⁶ Výzkum zahrnoval Finsko, Švédsko, Dánsko, Holandsko, Velkou Británii, Belgie, Francii, Španělsko a Německo.

¹¹⁷ Jana Margoldová, *Park Hill* – povedená regenerace, *EARCH: architektura online*, <http://www.earch.cz/cs/architektura/park-hill-povedena-regenerace>, vyhledáno 2. 3. 2020.

¹¹⁸ Viz Kohout et al. (pozn. 42), s. 243.

¹¹⁹ Petr Svoboda – Martin Šolc (edd.), *Panelová sídliště – Revitalizace vs. ochrana hodnot = Plattenbausiedlungen – Revitalisierung vs. Bewahrung der Werte*, Brno 2019, s. 6.

¹²⁰ Řada elektronických publikací *SPOTS / Naše sídliště* vydaná pro jednotlivá košická sídliště, dostupné na: www.vymenniky.sk, vyhledáno 4. 5. 2020.

¹²¹ Panelový dům v Rimavské Sobotě po transformaci, http://wp.gutgut.sk/wp-content/uploads/2013/10/01_GutGut_Rimavska_Sobota.jpg, vyhledáno 13. 3. 2020.

¹²² Nezdařené postmoderní kreace chápou historici umění jako důsledek návrhů prezentovaných soutěžemi Urbanita. Zde představené konceptuální návrhy byly však myšleny především jako komentáře tehdejší situace. Inspiracním zdrojem pokleslých postmoderních variací byly daleko spíše zahraniční časopisy, knihy Charlese Jenckse a Leona Kriera a realizace Roberta Venturiho, Jamese Stirlinga a dalších amerických a západoevropských architektů a především postmoderní realizace v evropských městech, s nimiž měli architekti i stavebníci možnost se po roce 1989 setkat. Jako přímý účastník dvou ročníků Urbanit si nejsem vědoma realizace žádného z návrhů. Návrhy byly vyjádřením názorů, představ a přání v době totality, zodpovědní architekti byli v porevoluční praxi mnohem zdrženlivější.

¹²³ Např. hnutí Biale bloki (Bílé paneláky) z polské Gdyně.

28a

Shrnutí

Tématu panelové bytové výstavby bylo v Čechách v posledním desetiletí věnováno již nezanedbatelné množství článků, výzkumných úkolů, publikací, konferencí a výstav. Mnohé se s despektem vyjadřovaly k humanizaci,¹²⁴ jen minimum jich bylo věnováno regeneraci panelových souborů, navrhovaná řešení se týkala převážně statiky.¹²⁵ Dnes máme k dispozici solidní výzkum českých sídlišť, který je popsán, analyzován a vyhodnotil jejich historické, urbanistické, architektonické a obytné kvality a skrze popis jejich vývoje a poznání jejich hodnot jim pomáhá porozumět. Revitalizaci sídlišť se zabývá pouze publikace *Sídliště, jak dál?*¹²⁶ Kniha představuje praktickou aplikaci metodiky vyvinuté v rámci výzkumného projektu *Sídliště, jak dál?*, který se soustředil na obytné kvality vystavěného prostředí a hledal dlouhodobou vizi pro česká sídliště. Návrhy vytvořené ve spolupráci s městy nebyly ale dosud uvedeny v život.¹²⁷ Projekt však přináší důležité poselství: sídliště vyžadují důsledné hledání dlouhodobé strategie pro rozvoj a koncepční a promyšlené rozhodování veřejné správy.¹²⁸ Příčiny současné barevné disharmonie sídlišť (neboť kritici humanizace se obracejí právě proti ní a proti nástavbám a přístavbám nerespektujícím modernistický charakter panelových domů) analyzoval pouze Maroš Krivý v textu o šedivosti sídlišť a barevných tužbách jejich obyvatel. V obrazovém doprovodu Krivý uvádí pouze negativní příklady.¹²⁹ Andrea Urlandová se na základě mezinárodního výzkumu zabývá principy řešení barevnosti a jejího vlivu na urbanistický prostor. Představuje však pouze dílčí řešení a konstatuje, že tento proces nebyl ani na Slovensku podchycen a dosah

možných vizuálních změn nebyl dostatečně pochopen. Seriózní, praxí ověřené návrhy, jak k panelovým domům architektonicky přistupovat, dosud přinesl vlastně jen Ladislav Lábus a zde prezentovaná metoda, která je jeho přístupem zásadně ovlivněna.

Více či méně úspěšné projekty obnovy sídlišť už realizovaly téměř všechny západoevropské státy. Nejúspěšnější přitom byli ve Finsku, Dánsku a Holandsku,¹³⁰ z našeho sousedství je nejinspirativnější přístup německý. V západní Evropě je ovšem naprostá většina panelového bytového fondu ve vlastnictví obcí a o domy i celé soubory pečují správní firmy, které kromě údržby připravují a realizují i regeneraci. V Německu záměrně vyjmuli sídliště z restituční a pozemky pod obytnými soubory přestrukturovali podle domovních bloků a vnitrobloků.¹³¹ Po komplexní regeneraci Němci část bytového fondu rovněž privatizovali. Vyplývá to z východoněmeckých zkušeností, které se Evropská akademie sídlící v Berlíně pokoušela od poloviny 90. let zprostředkovat postsocialistickým zemím.

Koncem 90. let panovaly v České republice obavy ze slumizace sídlišť, stát i některé obce projevíly snahu o vytvoření koncepce jejich regenerace. Zároveň se však obce začaly privatizací zbavovat vlastnictví domů. „S tím, jak se porevoluční obavy z rychlé degradace sídlišť nevyplnily, zájem veřejnosti a politiků o téma sídlišť časem ochabl.“¹³² Porevoluční podpora drobného podnikání¹³³ a rozvoj supermarketů se ukázaly jako protichůdné tendence, které měly často za následek degradaci sídlištního parteru. Prostředky získané z privatizace nebyly investovány zpět do sídlišť, kde by byly využity např. na systematickou obnovu zchátralých

Obr. 28a, b. Bordeaux (Francie), Grand Parc. Na bienále Mies van der Rohe Award 2019 byl nejvýše oceněn francouzský přístup k hromadnému společensky odpovědnému bydlení, 28a) vzhled sídliště Grand Parc před obnovou, 28b) a po jeho obnově. Převzato z: <https://www.dezeen.com/2019/05/08/mies-van-der-rohe-award-2019-winners/>, vyhledáno 14. 6. 2020.

veřejných prostranství či na koncepční revitalizaci souborů. Obce naopak rozprodaly i objekty občanské vybavenosti. To spolu s často složitými vlastnickými vztahy k pozemkům pod sídlišti vlivem nedořešených restitucí způsobilo, že vize komplexní regenerace sídlišť u nás není reálná.

Nejen obyvatelé panelových souborů, ale i developéři začali docenovat dobrou sídlištní infrastrukturu. Nejprve byly zastavěny volné plochy po nerealizovaných záměrech, posléze začal sílit tlak na zástavbu jakýchkoliv volných prostranství, přestože k zástavbě zamýšleny nebyly. Pro usnadnění svých záměrů začali developéři skupovat pavilonové objekty občanské vybavenosti, bourat je a nahrazovat věžovými bytovými domy, to vše s politickým souhlasem reprezentací či bez jejich zásadního odporu. Místo aby takové přestavby přinesly pracovní místa a rozšíření funkcí sídliště, vybavenost potřebná pro nové bytové stavby nepřibývá, naopak mizí i ta původní.

■ Poznámky

¹²⁴ Např. texty Matúše Dully, Michaely Janečkové, Matyáše Kracíka, Josefa Pleskota, Lucie Skřivánkové, Rostislava Šváchy, Martina Veselého.

¹²⁵ Viz články v: *Architektura ČSR XLVII*, 1988, č. 6. Dále některá čísla časopisu *Beton TKS* věnovaná této problematice: *Beton: technologie – konstrukce – sanace* 2008, č. 3. – *Beton: technologie – konstrukce – sanace* 2013, č. 3. – *Beton: technologie – konstrukce – sanace* 2017, č. 3.

¹²⁶ Kohout (pozn. 44). Zatímco stejnojmenná konference pracovala s termínem regenerace, v publikaci je preferován termín revitalizace.

¹²⁷ Ibidem, s. 243.

¹²⁸ Jana Hříňová, *Sídliště, jak dál? – Mezinárodní konference* (tisková zpráva), Fakulta architektury ČVUT, 3. 11. 2014, <https://www.archiweb.cz/n/prednasky/sidliste-jak-dal-mezinarodni-konference>, vyhledáno 12. 3. 2020.

¹²⁹ Krivý (pozn. 43).

¹³⁰ Henrieta Moravčíková et al., *Bratislava – atlas sídlisk. Vitajte v panelstory!*, Bratislava 2011, s. 63.

¹³¹ Rozhovor autorky s Ing. arch. Ivanem Plickou 8. 9. 2019, poznámky v archivu autorky.

¹³² Brotánek (pozn. 25), s. 93.

¹³³ Hana Řepková, *Problematika památkové ochrany sídlišť na příkladu sídliště Ďáblice, Zprávy památkové péče LXXV*, 2015, č. 4, s. 312–321, cit. s. 317.

28b

Kritika humanizace sídlišť by měla být kritikou její živelnosti a nekonceptního přístupu státu a municipalit. Přílišná barevnost a mnohdy až dětinská kreativita byly umožněny nikoliv pouze nevkusem, ale mnohem víc bezradností a absencí koncepce, pravidel a přeceňováním vlastnických práv. Měla by být kritikou unáhle- né privatizace obrovského segmentu domovního fondu a zřeknutí se zodpovědnosti za jeho budoucnost, kritikou neochoty příslušných státních orgánů a obecních samospráv vytvořit koncepci a stanovit pravidla pro udržitelnou budoucnost obytných souborů. Kritikou vlády, která chystanými změnami stavebního zákona bere obcím nástroje regulace vzhledu souborů na jejich území, mj. rušením regulačních plánů. Za současné legislativy jsou takřka jedinými možnostmi ovlivnění vzhledu i hustoty zástavby obytných souborů regulační plán nebo památková ochrana. Obojí však může odradit zdlouhavostí a nejistotou výsledku celého procesu, památková ochrana se navíc může týkat jen velmi úzkého segmentu.

Ve stavebním zákoně je dosud několik paragrafů, které lze na problematiku vzhledu domů vztáhnout: mezi úkoly územního plánování patří dle par. 19 odst. 1 písmene d) stanovovat urbanistické, architektonické a estetické požadavky na využívání a prostorové uspořádání území a jeho změny, zejména na umístění, uspořádání a řešení staveb. Podle par. 103, odst. 1, písmene c) a d) lze regulovat podobu stávajícího objektu za předpokladu, že je měněn vzhled stavby. Podle par. 137 odst. 1 písmene i) lze nařídit majiteli stavby nezbytné úpravy, jimiž se zajišťuje ochrana architektonického dědictví, tedy nikoliv výlučně objektů pod památkovou ochranou.¹³⁴ V praxi však

téměř nejsou využívány. Důsledně s nimi pracovala pouze výše popsaná metoda. Při regulaci vzhledu sídlišť jsem se opírala o tehdejší jednoznačné znění dnešního § 103, odst. 1., totiž že stavební povolení vyžaduje změna funkce, změna vzhledu či zásah do statiky objektu.

Podaří-li se uhájit stávající stavební zákon před vyprázdněním, mohou obce využít jeho ustanovení a vytvořit pro svá sídliště regulační plány či generely stanovující pravidla pro úpravy fasád.

A jakou roli v tom může sehrát památková péče? U nejhodnotnějších souborů může přispět k zachování jejich kvalit návrhem podmínek ochrany, u hodnotných souborů stanovit podmínky regulačního plánu, u všech je schopna připravovanou metodikou zprostředkovat strategii regulace jejich vzhledu.

Pozitivem dnešní doby je stále vzdělanější společnost, uvědomující si hodnoty minulosti, obce mající zájem na kvalitě (konceptní regenerace pražského Jižního Města, barevná regulace zlínských Jižních Svahů, brněnských Vinohrad, sídliště Prahy 6 a zčásti i Prahy 8 či regulační plány aktuálně zpracováváné pro olomoucká sídliště). Přestože v ČR není dostatečná poptávka, politická vůle ani zákonný rámec pro komplexní regeneraci sídlišť, neměli bychom na ni rezignovat. V panelových obytných souborech Prahy 6 a 8 se už různou měrou podařilo pomocí regulace procesu zateplování zvýšit celkovou úroveň obytného prostředí. Kultivovaný vzhled celku je v zájmu všech obyvatel, neboť od něj se odvíjí identifikace s místem, poptávka po bydlení v lokalitě a celková pohoda bydlení. Vliv změny vzhledu domu na okolí vyžaduje konceptní řešení podobné regu-

lačnímu plánu a určitou formu regulace, ne nepodobnou pravidlům plošné ochrany.

Současné trendy přejí jednoduchosti řešení a rehabilitaci panelových domů, jak ukazují i laureáti posledních ročníků bienální mezinárodní soutěže Ceny Miese van der Rohe, ocenění Evropské unie za současnou architekturu. V roce 2017¹³⁵ cenu získaly holandské ateliéry NL Architects a XVW architectuur za obnovu 400 m dlouhého brutalistického obytného bloku De Flat Kleiburg v Amsterdamu.¹³⁶ Blok získal nový parter a vzdušné domovní komunikace, původně zateplené fasádní panely byly opískovány do původní podoby.¹³⁷ V roce 2019 se laureátem stala francouzská dvojice Lacaton a Vassal, která se dlouhodobě zabývá přestavbou francouzských pozdně modernistických sídlišť – ocenění jim přinesla revitalizace obytného bloku Grand Parc z 60. let ve francouzském Bordeaux.¹³⁸ Z fasád bylo odstraněno zateplení, nenosné parapetní panely byly vybourány a domy rozšířeny o prostorné zimní zahrady. Fasády místo barevných obrazců získaly jednoduší zasklení.¹³⁹ V obou případech se jednalo o trojici domů, u nichž byla plánována demolice, v obou případech byly práce prováděny bez vystěhování nájemníků a ani u jednoho náklady nepřesáhly obvyklé ceny renovace. Obě ocenění ukazují nejen změny v myšlení odborníků, ale i samotných obyvatel a municipalit.

Článek vznikl v rámci výzkumného cíle Moderní architektura 20. století, dílčí cíl VI.3 Urbanistické celky, financovaného z institucionální podpory dlouhodobého konceptního rozvoje výzkumné organizace (IP DKRVO) poskytnuté NPÚ Ministerstvem kultury ČR.

■ Poznámky

¹³⁴ Martin Šolc (ed.), *Tepelné ztráty historických budov. Metodický list MCMA v Brně*, Brno 2017, s. 14.

¹³⁵ [Red.], V Mies van der Rohe Award 2017 zabodoval nizozemský přístup ke kolektivnímu a společensky odpovědnému bydlení, *Beton: technologie – konstrukce – sá-nace* 17, 2017, č. 3, s. 12.

¹³⁶ Karolina Jirkalová, Starchitects. Velmi podivné a dvojznačné zboží, *Art and Antiques*, 2019, listopad, s. 79.

¹³⁷ Česká komora architektů, Mies van der Rohe Award 2017 – Evropská cena za současnou architekturu – bodovalo bydlení, *tzinfo.cz*, 15. 5. 2017, <https://stavba.tzinfo.cz/121200-mies-van-der-rohe-award-2017-evropska-cena-za-soucasnou-architekturu-bodovalo-bydleni>, vyhledáno 9. 2. 2020.

¹³⁸ Viz Jirkalová (pozn. 135).

¹³⁹ Mies van der Rohe Award 2019, *Atelierforart.cz*, <https://www.atelierforart.cz/mies-van-der-rohe-award-2019/>, vyhledáno 9. 2. 2020.